Slovenská reč — jazykovedný časopis pre školu a prax. Vychodí mesačne okrem hlavných prázdnin. — Vydáva Štátne nakladateľstvo v Bratislave starostlivosťou Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení. — Redigujú: Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. — Zodpovedný zástupca: Dr. Štefan Peciar. — Predplatné na XVI. ročník Kčs 85.—, jednotlivé čísla po Kčs 8.50. — *Účet Štátnej banky československej č. S 813.* — Príspevky a recenzné vytlačky pre redakciu posielajte na adresu: Redakcia časopisu „Slovenská reč" v Bratislave, Štúrova 7. — Rukopisy sa nevracajú. — Tlačí Neografia, n. p., Turčiansky Sv. Martin.

OBSAH

Štefan Peciar: Jazyk a kultúra 65
Jozef Ružička: Prevzaté slová v slovenčine 69
Ladislav Dvonč: Nominatív pl. vzoru „chlap" 77
Jozef Ružička: Z jazykovednej terminologie 80

Podnety a diskusie

Eugen Pauliny: Poznámky o slovesnom vide 83
Ladislav Dvonč: Substantíva typu „gazdiná" 85

Posudky a referáty

Štefan Peciar: Vincent Blanár, Bibliografia jazykovedy na Slovensku v rokoch 1939—1947 87
Štefan Peciar: Univ. prof. Dr. J. M. Kořínek, Od indoeuropského prajazyka k praslovančine 88
Ján Horecký: Alfonz Bednár — Miroslav Štěpánek, Strom 89
Ján Horecký: Ján Ulrych, Základy marxistickej ekonomie 90

Drobnosti

E. J.: Záležitosť 92
epy: Slobodymilovný, či slobodumilovný 93
-r: Významný a významový 93
-r: Chuťový syr 93
-r: Remíza 93
-r: Kubánski kozáci 94

SLOVENSKÁ REČ
ROČNÍK XVI – ČÍSLO 3

Jazyk a kultúra

Štefan Peciar

Stalinove prenikavé štúdie „Marxizmus a otázky jazykovedy", uverejnené v slovenskom preklade v prvých dvoch číslach tohto ročníka Slovenskej reči pod pôvodnými titulmi („O marxizme v jazykovede", „K niektorým otázkam jazykovedy" a „Odpoveď súdruhom"), znamenajú bezpochyby omnoho viac než príspevky k diskusii o situácii v sovietskej jazykovede. Stalinove štúdie sú mocným popudom k novému rozvoju marxistickej jazykovedy, sú začiatkom novej epochy materialistickej jazykovedy.

V prvej svojej štúdii sústredil sa Stalin na ústrednú otázku uplatnenia marxizmu v jazykovede a v súvislosti s ňou odpovedal priamo na niekoľko zásadných teoretických otázok jazykovedy. Nepriamo odpovedal na celý rad iných jazykovedných otázok. V širokej bádateľskej oblasti jazykovedy niet temer dôležitejšej otázky, o ktorej by sme v troch Stalinových štúdiách nenašli priame alebo nepriame vysvetlenie alebo poučenie a podnety k svojej práci.

I praktická jazykoveda, zaoberajúca sa otázkami jazykovej kultúry, nájde u Stalina cenné poučky a podnety, z ktorých môže vychádzať pri ďalšej práci.

Stalin prísne rozlišuje jazyk a kultúru. Veľmi vyčíta Marrovým prívržencom, že stotožňujú a pletú jazyk s kultúrou. „Kultúra a jazyk sú dve rôzne veci," hovorí Stalin. „Kultúra môže byť i buržoázna i socialistická, ale jazyk ako prostriedok styku je vždy jazykom celonárodným a môže slúžiť i buržoáznej i socialistickej kultúre, ... kultúra sa svojím obsahom mení s každým novým obdobím vývoja spoločnosti, kým jazyk ostáva v základe ten istý v priebehu niekoľkých období ..." Kultúra triednej spoločnosti je triedna, jazyk (ak odhliadneme asi od jedného percenta jazykového materiálu, ktorým sa navzájom rozlišujú jednotlivé triedne dialekty čiže žargóny) je spoločný pre všetky triedy spoločnosti, pre celý národ.

Toto Stalinovo stanovisko o triednosti kultúry na prvý pohľad zdanlivo odporuje tomu, čo Stalin učí v „Národnostnej otázke" o štvrtom znaku národa. Jeden zo znakov národa je „spoločné psychické založenie, ktoré sa prejavuje v spoločenstve kultúry" (Spisy II, 303).

Ale „rozpor", ktorý sa javí medzi Stalinovými dvoma poučkami v otázke kultúry, je len zdanlivý, nie skutočný. Lebo Stalin sám zdôrazňuje platnosť Leninovej poučky o dvoch kultúrach a „dvoch národoch" v jednom národe za kapitalizmu. Buržoázne národy, ktoré vznikly za kapitalizmu, sú inej povahy než socialistické národy.

Kultúra v triednej spoločnosti je svojím obsahom kultúrou vládnucej triedy. Spoločná národná kultúra za kapitalizmu je síce svojou formou (t. j. jazykom) celonárodná, ale svojím obsahom je buržoázna, t. j. triedna, i keď sa v nej vyskytujú prvky kultúry vykorisťovaných más, zárodky budúcej celonárodnej kultúry, ktorá sa plne rozvinie za socializmu. „Buržoázia a jej nacionalistické strany naozaj *vedú* buržoáznu kultúru, práve tak ako proletariát a jeho internacionalistická strana *vedie* proletársku kultúru," hovorí Stalin.

Kultúra je súčiastkou nadstavby. Príslušnú nadstavbu nad hospodárskym zriadením (t. j. politické, právne, náboženské, umelecké, filozofické náhľady a im zodpovedajúce politické, právne a iné ustanovizne) buduje vždy vládnuca trieda vo svojom vlastnom záujme. Vládnuca trieda celú nadstavbu prosto vnucuje podrobeným a vykorisťovaným triedam.

Naproti tomu jazyk, ktorý prechádza s pokolenia na pokolenie, a to i pri zmene spoločenského zriadenia, t. j. na rozdiel od nadstavby nepodlieha zmenám základne, je a ostáva skutočne celonárodný, takže vládnuca trieda ho nemusí a nemôže vnucovať vykorisťovaným triedam.

Čo vyplýva z tohto prísneho Stalinovho rozlíšenia jazyka a kultúry pre našu praktickú jazykovedu? Vyplýva z toho predovšetkým záver, že *jazyková kultúra*, t. j. spôsob vedeckého a umeleckého zámerného pestovania jazyka a jazykových hodnôt, ako *súčiastka ideologickej nadstavby* je a musí byť iná za vlády buržoázie a iná za vlády proletariátu.

Je napr. jasné, že marxisticky orientovaný jazykovedec nemôže pestovať buržoázny jazykový purizmus, ktorý sa opieral o ideologiu buržoázneho nacionalizmu a ktorý sa u nás donedávna stotožňoval s pojmom jazykovej kultúry.

Prirodzene, že nemožno uznať za správne a odôvodnené ani akékoľvek iné *násilné* zasahovanie do vývoja jazyka, nech sa v minulosti dialo v záujme akejkoľvek buržoáznej ideologie.

O nič menej nesprávne je však aj opačné krajné stanovisko niektorých štrukturalistov, podľa ktorých jazykovedec nie je povolaný aktívne zasahovať do vývoja jazyka. Jeho úloha je pasívna a končí sa konštatovaním stavu, ktorý štrukturalista zisťuje v jednotlivých „časových bodoch" jazykového vývoja. Tento postoj viedol mnohých štrukturalistov k nechuti zaoberať sa „všednými" praktickými otázkami jazykovej kultúry. Pojem jazykovej kultúry u štrukturalistov obmedzoval sa často na záporný postoj k jazykovému purizmu.

Marxisticky orientovaný jazykovedec vychádza aj v otázkach jazykovej kultúry zo Stalinovho učenia, že základom každého jazyka je jeho

gramatika, ktorá obsahuje morfologiu (tvaroslovie), t. j. súhrn pravidiel o ohýbaní slov pri ich používaní vo vetách, a syntax (skladbu), t. j. súhrn pravidiel o spájaní slov do viet. Stavebným materiálom jazyka je jeho slovná zásoba, v ktorej najdôležitejšiu súčiastku tvorí základný slovný fond, t. j. slová, ktoré „sa dedia" s pokolenia na pokolenie, slová, ktoré sa v prvých rokoch života učíme od matky, resp. od svojho najbližšieho okolia. Tieto základné slová a spôsob ich tvorenia sú bázou pre tvorenie a odvodzovanie ďalších slov, ktorých počet v živote človeka sa stále zväčšuje v tej miere, ako sa zvyšujú jeho životné skúsenosti a jeho vedomosti.

Každý jazyk je tým bohatší, čím má väčší slovník, t. j. súhrnný počet slov. Slovné bohatstvo každého jazyka je odrazom jeho dejín, dejín príslušného národa a svedectvom jeho kultúrnej vyspelosti. Pretože jazyky a národy nežijú izolovane, ale vo vzájomnom styku, ktorý sa stále stupňuje, až za socializmu dosiahne vrcholu, má každý jazyk mnoho tzv. cudzích slov, často medzinárodných, ktoré sú svedectvom jeho hospodárskych a kultúrnych stykov. Bolo by prejavom barbarstva, keby niekto chcel z jazyka odstraňovať také medzinárodné slová, ako *rádio, aparát, telefon, telegraf, telegram, klavír, piano,* a pokúšal sa ich nahradzovať „domácimi" slovami, ako to chceli nacisti.

Rovnako barbarské bolo aj počínanie našich puristov, ktorí prenasledovali a vylučovali zo spisovnej slovenčiny niektoré bežné, veľmi používané slová pre ich český pôvod alebo ich české prvenstvo, či už skutočné, alebo len domnelé (napr. *úkol, pilný, samozrejmý, zvláštny, nutný, naprosto, naprostý, hluk, hlučný, pravítko, žehliť, žehlička, klokan, škrtnúť, schôdza, ľadvina* a i.).

Stalin nás učí, že obohacovanie slovnej zásoby jazyk neoslabuje, ale naopak posilňuje. Preberaním cudzích slov nijako netrpí národná samobytnosť jazyka, pretože špecifickosť a samobytnosť jazyka nie je v celej jeho slovnej zásobe, ale v jeho základnom slovnom fonde a v jeho gramatickej stavbe.

Je prirodzené, že do jazyka prenikajú a trvale sa v ňom udomácňujú iba také cudzie slová, ktorých sa javí potreba na pomenovanie nových vecí alebo na vyjadrenie nových pojmov a vzťahov, pre ktoré jazyk ešte nemá vhodný domáci výraz. Nepotrebné cudzie slová sa v nijakom jazyku neudržia dlho, ba zpravidla ani do jazyka neprenikajú, aspoň nie v spoločenskej, t. j. dorozumievacej funkcii.

Boj proti zaužívaným, väčšine hovoriacich srozumiteľným slovám cudzieho pôvodu je teda vlastne bojom proti príslušným pojmom a v tom je jeho reakčnosť.

Nemožno nazvať pokrokovým ani záporný postoj k novým slovám, ktoré v jazyku vznikajú v súvislosti s výrobnou a každou inou činnosťou človeka, v súvislosti so zmenami spoločenského zriadenia, s vývinom výroby, s vývinom kultúry, vedy ap. Máme u nás ľudí, ktorí nemôžu prísť na chuť novým socialistickým termínom a výrazom, ako napr. *pionier,*

mládežník, sväzák, odborár, úderník, stachanovec, mičurinec, nadplán, päťročnici zdar! a i.

Marxisticky orientovaný jazykovedec a jazykový praktik prirodzene bude mať o tieto nové termíny a výrazy prvoradý záujem. Lebo marxistu zaujíma nie to, čo odumiera, ale predovšetkým to, čo sa rodí a čo má budúcnosť. Jazykovedcom nastáva tu nová povinnosť; povinnosť starať sa, aby nové výrazy a termíny nevyrastaly ako divé huby, ale aby sa tvorily v duchu vývojových tendencií nášho jazyka, v duchu vnútorných zákonov jeho vývoja. Len takto sa zabezpečí hladké zdolanie tých úloh, ktoré má jazyk ako nástroj rozvoja a boja v socialistickej spoločnosti.

V jednotlivých konkrétnych prípadoch treba upozorniť, že ten alebo onen tvar alebo výraz je utvorený správne (tak napr. bolo treba obhajovať tvary *stalinský, leninský, polevojovský, tolstojovský*), v iných prípadoch treba ukázať, že výraz je utvorený nesprávne (tak napr. bolo treba upozorniť, že tvar *ústretový* v termíne „ústretový plán" je neorganický, nenáležitý a že má znieť *ústretný*, alebo že obyvatelia Partizánskeho sú *Partizánčania*, nie *Partizánšťania*).

S uvedomovaním si dôležitosti normatívnej práce v jazyku a v jazykovede, s uvedomovaním si významu praktickej jazykovedy, prenikajúcim do širokých vrstiev našej verejnosti, so zvyšovaním jazykovej kultúry širokých más pracujúcich rodia sa u nás nové inštitúcie, ako je *jazyková poradňa* Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení, ktorá bezplatne poskytuje rady a pokyny v jazykových otázkach, ďalej *terminologické komisie* Jazykovedného ústavu, ktoré sa starajú o vypracovanie odborných terminologií všetkých vedných odborov a kontrolujú terminologickú stránku školských učebníc.

Pre väčšie preniknutie na celé územie Slovenska chýba nám doteraz jazyková relácia v rozhlase. Sme presvedčení, že Československý rozhlas v Bratislave bude mať pochopenie pre takúto pravidelnú, každodennú, päťminútovú reláciu. Nie div, že „Jazykový koutek" Československého rozhlasu v Prahe je jedna z najpopulárnejších relácií.

Slovenskí jazykovedci musia byť na všetky praktické úlohy, ktoré im ukladá socializmus, náležite pripravení a vyzbrojení. Hlavnou výzbrojou je vedecká metóda historického a dialektického materializmu. Táto metóda, ktorú si postupne osvojujeme štúdiom klasikov marxizmu-leninizmu a štúdiom prác sovietskej jazykovedy, ozdravenej kritikou a odmietnutím marrovských vulgarizátorských koncepcií, umožní nám hlbšie preniknúť do gramatickej stavby nášho materinského jazyka, lepšie poznať a odhaliť jeho vývojové tendencie, nebyť svojou činnosťou vývoju jazyka na prekážku, ale naopak vývoj jazyka podporovať a napomáhať. Takto vyzbrojení budeme môcť našej robotníckej triede a pracujúcej inteligencii poskytnúť lepšie a dokonalejšie praktické jazykovedné pomôcky, než sú tie, ktoré sme zdedili z buržoáznej éry. Spracovaním týchto praktických pomôcok, nového vydania pravopisných pravidiel, normatívneho slovníka,

školských a praktických gramatík a cvičebníc, splníme svoju prvú čestnú povinnosť voči robotníckej triede a platne prispejeme k veľkému dielu budovania socializmu v našej vlasti.

Prevzaté slová v slovenčine[1]

Jozef Ružička

Slovná zásoba slovenčiny obsahuje okrem domácich slov aj mnoho takých slov, ktoré boly v rôznych vývinových obdobiach slovenčiny prevzaté z iných jazykov. Z týchto dvoch skupín, totiž zo skupiny domácich a zo skupiny prevzatých slov, sa skladá slovná zásoba každého jazyka.

Slovná zásoba jazykov je v stálom pohybe a pohotove reaguje na všetky zmeny vo všetkých pracovných oblastiach spoločnosti, ktorej jazyk slúži ako nástroj dorozumievania a vzájomného styku. Ako sa hospodársky a kultúrny život ľudskej spoločnosti v minulých stáročiach vzmáhal, tak sa slovná zásoba jednotlivých jazykov rozširovala a obohacovala novými prvkami. Tieto nové prvky v slovnej zásobe jednotlivých jazykov sa získavaly z domácich i cudzích prameňov. Využitie cudzích prameňov záviselo od toho, z akého prostredia pochádzal nový poznatok, ktorý mal byť jazykove vyjadrený.

Jednotlivé spoločnosti nežily a nežijú izolovane, ale sú pospájané rôznymi hospodárskymi a kultúrnymi vzťahmi. To je všeobecný podklad pre preberanie slov z jedného jazyka do druhého. Pri takomto spolunažívaní rôznych národností a národov, ako aj ich jazykov sa ukázalo, že niektoré národnosti a národy boly v určitom úseku hospodárskeho alebo kultúrneho života vyspelejšie ako ostatné národnosti a národy. Hospodárske a kultúrne výdobytky vyspelejších spoločenských formácií sa rozšírily na podklade styku medzi susednými spoločenstvami aj k ostatným spoločenským formáciám. A prevzatie nových vecí a nových poznatkov v mnohých prípadoch znamenalo aj prevzatie ich pôvodného pomenovania. Preto jazyky susedných národov vykazujú mnoho spoločných slov. Slová prevzaté z jedného jazyka do viacerých jazykov majú v týchto jazykoch odlišné hláskové a tvarové vlastnosti, ktoré vznikly postupným prispôsobovaním prevzatého cudzieho slova hláskovému a gramatickému systému preberajúceho jazyka.

V dôsledku politických, hospodárskych a kultúrnych zvratov v Europe slovenčina sa dostávala do susedstva a do užšieho styku s rôznymi europ-

[1] Učebná látka, ktorú predpisujú osnovy pre druhý ročník gymnázií.

skými jazykmi. Tento styk zanechal v slovnej zásobe slovenčiny mnohé stopy v podobe prevzatých, cudzích slov.

Najväčšiu skupinu cudzích slov v slovenčine tvoria slová gréckolatinského a latinského pôvodu, ktoré sa dostávaly do slovenčiny od tých čias, keď sa Slovania dostali pod vplyv gréckej a rímskej kultúry. Vplyv latinčiny však neprestal ani v stredoveku a v novoveku, pretože latinčina bola v bývalom Uhorsku úradným jazykom až do začiatku XIX. storočia a bola aj medzinárodným jazykom odbornej literatúry v celej Europe až do XVIII. storočia. Mnohé tieto slová neprešly do slovenčiny priamo z latinčiny, ale prostredníctvom nemčiny. V novoveku utvorily sa na základe latinčiny mnohé odborné termíny, ktoré sa zaužívaly vo všetkých europských jazykoch a staly sa tak medzinárodnými slovami. Ešte aj dnes sa tvoria takéto slová v rámci terminologií jednotlivých vedných odborov.

Niekoľko príkladov: *advokát, agresia, aktív, anjel, apoštol, automobil, atrament, balzam, birmovať, biskup, ceruza, dekan, demokracia, diabol, doktor, dóm, elektráreň, exámen, exemplár, família, forma, gramatika, groš, inteligent, kalendár, kalich, kmotor, kolektív, komédia, komunista, kresťan, kríž, ľalia, lotor, mních, mramor, matúra, norma, notár, oblátka, ocot, okuliare, olej, oltár, omša, ortuť, palác, pilula, politika, pohan, profesor, punkt, realizmus, rechtor, ruža, socializmus, škola, tabuľa, tehla, titul, traktor, transmisia, víno, verš, žalm, žiak* a iné.

Ako vidno z príkladov, niektoré z týchto slov nemajú už dnes vôbec charakter cudzosti.

Slovenčina má tiež veľký počet slov prevzatých z germánskych jazykov, najmä z nemčiny. Pri niektorých z týchto slov nemčina hrala iba úlohu sprostredkovateľa, pretože sú to slová latinského alebo románskeho pôvodu. Germánske slová dostávaly sa do slovanských jazykov už v staroveku na základe stykov s východogermánskymi kmeňmi. Tieto slová sú vo všetkých slovanských jazykoch. Niekoľko príkladov: *buk, chlieb, kňaz* (vo význame knieža), *kotol, meč, osol, skot* a iné. Z nemčiny alebo prostredníctvom nemčiny dostávaly sa slová do slovenčiny od IX. storočia, najmä však od čias nemeckej kolonizácie slovenského územia koncom XII. storočia. V staršom období šlo o slová z kresťanskej terminologie, v novšom období najmä o slová mestskej a remeselníckej terminologie. Niekoľko príkladov: *cieľ, cín, cukor, ďakovať, dratva, fara, farba, garbiar, hámor, handra, haviar, hodváb, huta, chvíľa, kláštor, knot, kuchyňa, liek, mních, mosadz, mlyn, mýto, oceľ, pancier, papier, peniaz, réva, ryža, skriňa, stodola, šindeľ, škodiť, šľachta, špehovať, šunka, žemľa, žula* a iné. V najnovšom čase slovenčina prevzala mnoho športových odborných názvov z angličtiny. Napríklad: *basketbal, futbal, gém, gól, šprint, šport, volejbal* a iné.

Románske jazyky tiež vplývaly na slovnú zásobu slovenčiny. O priamy vplyv išlo pri preberaní slov z rumunčiny počas valašskej

kolonizácie Karpát od XII. storočia. Niekoľko príkladov: *bača, bryndza, bunda, fujara, geleta, grúň, koliba, košiar, kľag, putera, redikať sa, salaš, strunga, sihlina, valach, vatra, žinčica* a iné. Z ostatných románskych jazykov preberaly sa slová najmä prostredníctvom nemčiny a tiež ako kultúrne slová prostredníctvom škôl a literatúry. Napríklad: *armáda, bál, banda, banka, fiaker, gavalier, golier, kastrol, konto, porcelán, potkan, šarža, škatuľa, špagát, špión, žandár* a iné.

Spolužitie Slovákov s Maďarmi v jednom štáte bolo podkladom pre preberanie mnohých slov z maďarčiny do slovenčiny a opačne. Maďarčina pritom tiež sprostredkovala niekoľko tureckých a iných cudzích slov. Príklady: *banovať, baganče, batoh, beťár, čakan, čardáš, čižma, dengľavý, gunár, hajdúch, halena, chýr, jarok, kefa, klobása, klobúk, koč, korbáč, meravý, oldomáš, papuča, šarkan, šiator, tábor, vankúš* a iné.

Slovná zásoba slovenčiny má aj veľa prvkov prebratých z iných slovanských jazykov. Historické podmienky preberania týchto slov boly rozmanité.

Z poľštiny dostaly sa do slovenčiny slová prostredníctvom poľských kolonistov, ktorí prichádzali na severné Slovensko od XIII. storočia. Preto práve v severných slovenských nárečiach je mnoho poľských slov, z ktorých niektoré prenikly aj do spisovnej slovenčiny. Napríklad: *blizna, gamba, kresliť, miazga, mohyla, revnivý, tkvieť, zdroj.*

Zo srbčiny a chorvátčiny sa prevzalo pomerne málo slov. Napríklad: *čata, častovať, čudovať sa, čutora, junák.*

Z ruštiny sa vo väčšom počte preberaly slová v XIX. storočí a neskoršie. Staršie slová z ruštiny sa preberaly v dobe národného uvedomovania, v dobe tvorenia spisovnej slovenčiny. Niektoré z týchto slov sa prevzaly prostredníctvom češtiny. Toto prenikanie ruských slov do spisovnej slovenčiny napomáhaly politické sympatie vedúcich slovenských činiteľov k Rusku. Niekoľko príkladov: *bohatier, blahý, brvy, čaj, chlm, jantár, lyže, nápev, neha, nozdry, obzor, odtieň, paluba, plod, rov, skoro, sloh, slovár* (= slovník), *slovesnosť, sopka, súhlas, šija, šum, šumný, topor, trud, úspech, vejár, vesna, vkus, vzduch, záliv, žiara* a iné.

Novšie slová z ruštiny, ktoré sme prevzali po Veľkej socialistickej revolúcii, sú nositeľmi socialistického svetonáhľadu a odrazom socialistického štátneho zriadenia. Medzi tieto slová zaraďujeme aj niektoré slová grécko-latinského pôvodu, ktoré k nám prešly prostredníctvom ruštiny. Počet týchto slov sa stále zväčšuje. Niekoľko príkladov: *agresia, agresor, aktív, boľševik, brigáda, kolchoz, kolektív, kultprop, oportunista, pionier, soviet, sovietsky, sovchoz, stachanovec, robkor, kominterna, kominforma, komsomolec* a iné.

V slovenčine je množstvo slov, ktoré boly prevzaté z češtiny. Podkladom tu boly dávne hospodárske a kultúrne styky, ako aj spolužitie Slovákov a Čechov v jednom štáte. České slová sa ujaly najmä v rôznych odborných terminologiách prostredníctvom literatúry a neskoršie i škôl.

Čeština hrala v mnohých prípadoch aj úlohu sprostredkovateľa pri preberaní slov z iných jazykov.

Staršie slová z češtiny sa preberaly od XVI. storočia, keď čeština bola spisovným jazykom aj na Slovensku. Sem zaraďujeme napríklad tieto slová: *bájka, dôležitý, dôverník, látka, náležitý, námietka, nepretržitý, neuhasiteľný, neukojiteľný, poriadok, prostredník, složitý, snesiteľný, srozumiteľný, určitý, všeobecný, živočích* a iné.

Počet novších slov z češtiny je omnoho väčší. Sem patria mnohé odborné termíny, ktoré sa sústavne preberaly prostredníctvom škôl a odbornej literatúry najmä po prvej svetovej vojne. Niekoľko príkladov: *branec, brusle, cievka, četník, dojem, dopis, doskok, dražba, drzý, dudy, hlásateľ, múčnik, nálada, kojenec, kop, kryt, obnos, odkop, odskok, podrep, poistka, rozhlas, rozvod, rozluka, sebavedomie, sek, služné, spotreba, úroky, úkol, ústava, uzemnenie, vjem, vypínač, výrobca, výrobok, vysielanie, záveť, závod, žiarovka* a iné.

Niektoré zemepisné mená sa nám doteraz nepodarilo etymologicky vysvetliť, nevieme, z akého jazyka sa dostaly do slovenčiny. Sú to slová z niektorého jazyka obyvateľstva, ktoré obývalo územie Slovenska pred príchodom Slovanov. Ide o tieto názvy: *Váh, Hron, Dunaj, Karpaty, Beskidy, Tatry* a iné.

Aj v slovenčine nachádzame niekoľko málo príkladov na dvojaké prevzatie toho istého cudzieho slova, samozrejme v rôznej dobe alebo prostredníctvom rôznych jazykov. Napríklad slová *kostol* a *kaštieľ* pochádzajú z rovnakého latinského základu. Podobne aj slová *žiak* a *diakon.*

Zriedkavým prípadom je zpätné prevzatie slova. Napríklad slovo *gazda* sme prevzali z maďarčiny, ktorá ho však má z niektorého slovanského jazyka. Podobne je to aj so slovom *pištoľa,* ktoré sa dostalo k nám z franzúzštiny. Základom tohto francúzskeho slova je však slovanské slovo *píšťala,* ktoré sa prostredníctvom nemčiny dostalo do francúzštiny a odtiaľ zas zpät v novej forme a s novým významom.

Z cudzích jazykov prevzaté slová obohatily slovnú zásobu slovenčiny. Tieto slová sa začlenily s významovej stránky do slovenskej slovnej zásoby. Nestalo sa to naraz. Začlenenie a úplné zaužívanie prevzatých slov predstavuje složitý a dlhý proces. Stupeň začlenenia a zaužívania prevzatých slov prejavuje sa aj na forme slova, totiž v prispôsobení ich fonematického a morfologického skladu zákonitostiam, ktoré ovládajú fonematický a morfologický sklad domácich slov. Napríklad z latinského *missa,* ktoré sa k nám dostalo pravdepodobne prostredníctvom starej hornej nemčiny, očakával by sa tvar *mša,* podobne ako je v češtine *mše.* Fonematická skupina *mš-* sa však v domácich slovách v polohe na začiatku slov nevyskytovala, a preto sa aj v tomto prevzatom slove odstránila predsuvnou (protetickou) samohláskou: *mša* sa zmenilo na *omša.* Alebo z latinského slova *vinum* vzniklo slovenské slovo *víno* zaradením do bežného vzoru podstatných mien stredného rodu, zakončených v nom. sg. na *-o.* Také

prevzaté slová, ktoré sa úplne prispôsobily fonematickému a morfologickému skladu slovenských slov, tvoria pevnú súčiastku slovnej zásoby slovenčiny a dnes sa ich cudzí pôvod už nepociťuje. Mnohé prevzaté slová sa však neprispôsobily domácim slovám, ani sa nestaly všeobecne používanými, a preto ich menujeme cudzími slovami.

V niektorých prípadoch pri prevzatí nového pojmu sa neprevzalo jeho cudzie pomenovanie, ale sa napodobnilo prekladom. Tak vznikly doslovné preklady čiže kalky. Morfologický sklad kalkov sa niekedy prieči zákonitostiam výstavby slovenských slov. V slovenčine sa vyskytujú doslovné preklady gréckych, latinských, nemeckých a iných slov. Niekoľko príkladov: *blahoslavený, dobrozdanie, milosrdný, mrakodrap, podozrivý, podmet, pravdepodobný, predmet, prvotriedny, sústrasť* a iné. V niektorých prípadoch sa nepreložilo celé cudzie slovo, ale iba jedna časť složeniny a druhá sa len zvukove obmenila. Napríklad slovo *bavlna* vzniklo zvukovou obmenou prvej časti a prekladom druhej časti nemeckého slova *Baumwolle*. Podobne vzniklo slovenské slovo *veľryba* z nemeckého *Walfisch* a slovo *vianoce* z nemeckého slova *Weihnachten*.

Vlastnosti cudzích slov.

Cudzie slová v slovenčine vykazujú určité fonematické a morfologické vlastnosti, ktorými sa líšia od domácich slov, ako aj od tých prevzatých slov, ktoré sa úplne prispôsobily domácim slovám.

Z fonematických vlastností cudzích slov treba uviesť výskyt foném a fonematických skupín, ktoré sa v domácich intelektuálnych slovách nevyskytujú.

Zvláštne fonémy:

ó — *óda, bórax, fejtón, gól, história, harmónia, ópium, melódia, pódium, promócia, pontón* a iné.

é — *atlét, epidémia, éra, génius, chémia, impérium, komédia, légia, léno, poézia* a iné.

f — *fabrika, fanatik, fara, farba, farma, favorit, festival, figa, film, fond, fontána, frajer, fráza, funkcia, futbal, fyzika* a iné.

g — *galoše, gamba, garáž, gejzír, geleta, gém, generácia, generál, geometria, gesto, git, glóbus, gól, grafik, granát, groš, guma, gyps* a iné.

Zvláštne skupiny foném:

1. Rôznoslabičné (heterosylabické) skupiny samohlások:

ia — *diagnóza, fiaker, fiasko, diamant, piano, viadukt, demokracia, hostia, ľalia, mánia* a i.;

ie (ié) — *bienium, diecéza, diéta, hierarchia, hieroglyf, hyena* a iné;

io (ió) — *kiosk, biologia, perióda, pionier, staniol* a i.;

iu — *diurnista, gymnázium, ópium, rádium* a iné;

ea (**eá**) — *reakcia, realizmus, stearín, Lea, Beáta, Neapol, idea, Kórea* a iné;

eo (**eó**) — *teologia, neón, neologizmus, reostat, teória, geometria* a iné;

eu — *feudalizmus, Europa, pneumatika, eunuch, reuma, lýceum, múzeum* a iné;

Sprievodným znakom cudzích slov, ktoré obsahujú rôznoslabičné skupiny samohlások *ia, ie, io, iu,* je vkladná *j*-ová spoluhláska, takže tieto skupiny vyslovujeme ako *ija, ije, ijo, iju: vijadukt, dijéta, pijonier, ópijum* a podobne.

2. Neobvyklé soskupenia spoluhlásky so samohláskou:

d+e — *debata, december, defekt, definícia, dekrét, defilé, dentista* a iné;

t+e — *technika, telefon, tempo, tenis, teória, materiál, terasa, terén, test, text* a iné;

n+e — *negácia, nektár, nekrolog, nerv, nestor, fonetika, netto, nexus* a iné;

k+e — *kefa, kepeň, keramika, kermeš, kenguru, Kežmarok* a iné;

g+e — *gejzír, geleta, generácia, generál, genitív, geografia, gerila, Germán, gesto, legenda* a iné;

ch+e — *cherub, chémia;*

h+e — *hegemónia, hektár, helvét, hemisféra, hemoglobín, herbár, heretik, hever* a iné;

3. Neobvyklé skupiny hlások na začiatku slova:

chr — *chróm, chronický, chryzantéma, chryzolit.*

Domáce slová, ktoré sa začínajú na skupinu *chr-*, sú expresívne: *chradnúť, chrapot, chrapún, chripieť, chrup* a iné.

šp — *špargľa, špecialista, špehovať, špión, špirála, špongia, šport, šprint* a iné;

št — *štáb, štandard, štart, štát, štatistika, štatút, štipendium, študent, štóla.* Domáce slová, ktoré sa začínajú na skupinu *št-*, sú expresívne: *štrbiť, štrk, štuchať, štúrať* a iné;

orch — *orchester, orchidea;*

arch — *archa, archaizmus, archanjel, archeologia, archív, architekt* a iné.

Z morfologických znakov cudzích slov treba uviesť zvláštnosti pri odvodzovaní, zvláštne alternácie a zvláštnosti pri tvorení gramatických tvarov.

Derivácia. Z pomenovacích základov cudzích slov možno tvoriť odvodené slová pomocou takých sufixov, ktoré sa nepoužívajú pri tvorení odvodených slov z domácich základov. Napríklad z cudzieho základu *demokrat* tvoríme odvodeniny *demokratický, demokratizácia, demokratizovať.* Podobne zo základu *mobil-* tvoríme slová *mobilizácia, mobilizačný, mobilizovať.* Niektoré z prípon, ktoré sú obvyklé pri tvorení slov z cudzích

základov, používajú sa aj na tvorenie slov z domácich základov. Takto utvorené slová (hybridné slová) majú však zvláštne citové zafarbenie. Napríklad: *vedátor, synátor, vplyvologia, mudrlant, slabinger*. Takto utvorené slová sa hojne používajú v slangu a argote.

Alternácie. Pri tvorení slov odvodených z cudzích základov vyskytujú sa niektoré alternácie (striedania hlások), ktoré v domácej slovnej zásobe nie sú obvyklé. Napríklad alternácia *z/t (kríza/kritický, hypotéza/hypotetický, poézia/poetický)* alebo alternácia *t/c (demokrat/demokracia, akrobat/akrobacia)*.

Gramatické tvary. Veľmi mnoho cudzích slov má zvláštne gramatické tvary. Celkove možno povedať, že mnohé cudzie slová, najmä podstatné mená, sa nezaradily do paradigiem domácich slov. Napríklad mnohé podstatné mená ostávajú nesklonné: *defilé, dementi, derby, finále, kanoe, kenguru, harakiri, menu, resumé*. Iné podstatné mená sa v niektorých pádoch už začlenily do slovenského skloňovania, v niektorých pádoch však majú odchýlky. Napríklad podstatné mená na *-um* strácajú túto koncovku a ostatné pády tvoria domácimi pádovými príponami: *gymnázi-um, -a, -u, -á; múze-um, -a, -u, -á; dát-um, -a; plén-um, -a*. U niektorých takýchto podstatných mien, najmä v hovorovom jazyku, nastalo také vyrovnanie gramatických tvarov, že sa celý tvar nom. sg. pokladá za základ. V spisovnej slovenčine sú napríklad tieto prípady: *cirkus, -u; štadión, -a*. U podstatných mien ženského rodu, zakončených v nom. sg. na *-ia, -ea*, sú tiež niektoré odchýlky pri tvorení ostatných pádov. Podstatné meno *idea* sa skloňuje podľa vzoru „žena", ale má odchýlky: dat.-lok. sg. *idei — žene;* gen. pl. *idei — žien*. Podobne pri slove *ľalia*, ktoré sa skloňuje podľa vzoru „duša", je lok. pl. *ľaliách* proti *dušiach*. V ľudových nárečiach sa uplatňuje aj iný spôsob začlenenia cudzích slov do slovenského skloňovania. Napríklad analogicky podľa slov na *-ia (štácia, porcia, pasia)* vyskytujú sa tvary *tá gymnázia* (nom. sg.), *tej gymnázie* (gen. sg.), *tú gymnáziu* (ak. sg.) a podobne.

Výslovnosť cudzích slov.

Výslovnosť je tiež jedným zo znakov cudzích slov. Pravda, aj s hľadiska výslovnosti treba rozlišovať niekoľko skupín medzi cudzími slovami. Extrémne skupiny tvoria na jednej strane tie cudzie slová, pri ktorých sa úplne zachováva pôvodná výslovnosť, na druhej strane zas tie prevzaté slová, ktoré sa vo výslovnosti ničím nelíšia od domácich slov. Aj vo výslovnosti možno pozorovať tendenciu po priblížení prevzatých slov domácim slovám.

V rámci cudzích slov treba zvlášť posudzovať tzv. citátové slová čiže lexikálne citáty, totiž slová a výrazy, na ktorých badať aj ich pôvodné gramatické složenie. Okrem cudzích vlastných mien osobných a miestnych, ako aj názvov cudzojazyčných diel patria sem predovšetkým cudzojazyčné frázy a výrazy. V týchto prípadoch sa má zachovávať pô-

vodná výslovnosť. Niekoľko príkladov: *fin de siècle, par excellence, chargé d'affaires, happy end, fair play, salto mortale, fata morgana, conditio sine qua non, status quo, modus vivendi.* Bežná výslovnosť sa aj tu často odchyľuje od pôvodnej výslovnosti, a to najmä pod vplyvom písma.

Aj tie cudzie slová, ktoré sa nezačlenily do gramatickej sústavy slovenčiny, zväčša zachovávajú svoju pôvodnú výslovnosť. Ale aj tu sa uplatňuje vplyv písma. Napríklad: *menu, dementi, resumé, kanoe.*

U ostatných cudzích slov možno vo výslovnosti pozorovať niekoľko znakov udomácnenia. Slovný prízvuk je u všetkých cudzích slov rovnaký ako v slovenčine, čiže všetky cudzie slová prízvukujeme na prvej slabike bez ohľadu na to, na ktorej slabike bol pôvodný prízvuk. Táto tendencia sa uplatňuje aj v citátových slovách. Podobne aj hlásky, ktoré sa nevyskytujú v domácich slovách, nahradzujeme najbližšími domácimi hláskami. Vo výslovnosti cudzích slov sa neprihliada ani na pôvodnú kvantitu samohlások. Často sa pôvodne krátka samohláska nahradzuje dlhou samohláskou a opačne zas dlhá krátkou. Pôvodne neznelé *s* (najmä medzi samohláskami) sa nahradzuje znelým *z*. Uvedené vlastnosti treba chápať ako tendencie, čiže nemožno ich uplatňovať pri výslovnosti každého cudzieho slova. Výslovnosť niektorých cudzích slov totiž ešte nie je ustálená.

Pravopis cudzích slov.

Citátové slová (lexikálne citáty) si zachovávajú svoj pôvodný pravopis. Podobne aj tie cudzie slová, ktoré sa nezačlenily do slovenského tvaroslovia. Ostatné cudzie slová píšeme tak, ako ich bežne vyslovujeme, čo je v shode so základným pravopisným princípom slovenčiny. Preto napríklad v cudzích slovách gréckeho pôvodu nepíšeme *th, ph,* ale nahradzujeme tieto skupiny písmenami slovenskej abecedy podľa výslovnosti: *teória, rytmus, fáza, fantázia.* Podobne v slovách latinského pôvodu píšeme *k, kv, e* miesto *c, qu, ae: konzul, korektor, kvantita, kvinta, prelát, prezident.* Tak isto slová z románskych jazykov píšeme podľa vžitej výslovnosti písmenami slovenskej abecedy: *aranžovať, žurnál, šarža, fasáda, siňorína, toaleta, rezervoár, šofér, aktér, aféra, túra.* Podobne píšeme *z* v slovách grécko-latinského pôvodu: *kríza, cenzor, kurz* a podobne. Aj pri označovaní kvantity samohlások sa opierame o bežnú výslovnosť cudzích slov, čím sa pravopis cudzích slov približuje pravopisným pravidlám domácich slov. Pôvodný pravopis sa zachováva iba v písaní písmen *x, y: prax, exekúcia, psycholog, cyklus* a podobne.

Hodnotenie cudzích slov.

Slovná zásoba každého jazyka obsahuje určitý počet cudzích slov. Ich počet a frekvencia nie sú však v každom jazyku rovnaké. Z predchádzajúceho prehľadu vidíme, že slovenčina síce prevzala z iných jazykov pomerne veľký počet slov, najmä podstatných mien, ale že väčšinu týchto prevzatých slov vedela začleniť do svojej slovnej zásoby a do svojej gra-

matickej sústavy. Takéto slová, hoci majú určité znaky cudzosti, nemožno vôbec vylúčiť zo slovnej zásoby slovenčiny bez jej citeľného ochudobnenia. Tieto prevzaté slová sú svedectvom kultúrneho vývinu slovenčiny. Prevzaté slová, ktoré sa doteraz nezačlenili do gramatického systému slovenčiny, vykonávajú tiež svoju úlohu. Sú medzi nimi slová, ktoré vyjadrujú také pojmy a myšlienkové obsahy, ktoré slovenským slovom nevieme vyjadriť. Preto je akýkoľvek boj proti nim márny. Ďalej sú medzi cudzími slovami aj také, ktoré sa dajú nahradiť domácimi slovami, ale predsa ich oprávnene používame v určitých súvislostiach. Používame ich vtedy, ak kladieme dôraz na presnosť a jednoznačnosť prejavu. Tak je to napríklad vo vedeckom štýle. Takéto cudzie slová sú súčiastkami vedeckého názvoslovia. Domáce termíny majú totiž tú nevýhodu, že sa v nich môžu uplatniť nežiadúce podružné významy príbuzných slov. Preto nie je odôvodnený boj proti cudzím slovám v rámci odborného štýlu. Nemiestne je iba nadmerné používanie cudzích slov. V každom prípade treba však bojovať proti používaniu *mnohých* cudzích slov v praktickom a konverzačnom štýle, ako aj v písomných prejavoch, ktoré sú určené pre široké masy, pretože tu tvoria cudzie slová veľkú prekážku na ceste demokratizácie vzdelanosti. Tu sa treba vyhýbať všetkým cudzím slovám, ktoré sa ešte všeobecne nezaužívaly a ktoré možno nahradiť domácimi slovami. V žiadnom prípade neslobodno používať cudzie slová nadmerne, pretože to vzbudzuje u poslucháča alebo čitateľa oprávnený dojem o namyslenosti alebo afektovanosti hovoriaceho (píšuceho) alebo o jeho nedokonalom ovládaní slovenčiny.

Nominatív pl. vzoru „chlap“

Ladislav Dvonč

V nom. plur. podstatných mien vzoru „chlap“ majú niektoré podstatné mená, zakončené na *-k*, *-ch*, pádovú príponu *-i*, pred ktorou sa koncové *k* alebo *ch* mení na *c*, resp. *s*: *sedliak — sedliaci, Lipták — Liptáci, úradník — úradníci, chlapík — chlapíci; Čech — Česi, valach — valasi, beloch — belosi, divoch — divosi.* Pravidlá slovenského pravopisu (na str. 81) hovoria iba o prípade *Čech — Česi, Lach — Lasi, Valach — Valasi,* teda len o striedaní *ch/s*. O slovách na *k* sa nezmieňujú. J. Barát[1] správne upozorňuje vo svojich tvaroslovných poznámkach k Pravidlám slovenského pravopisu, že pre úplnosť jazykového materiálu je na mieste uviesť aj druhé obdobné striedanie (ako sa vyjadruje Barát, „palatalizáciu“) *k — c*: *baník — baníci, dobrák — dobráci, chudáci, koledníci, mýtnici, otroci, pešiaci, Turci, vojaci, žiaci.* Ale Pravidlá bližšie neurčujú a ani

[1] J. Barát, *Pravidlá slovenského pravopisu a prax,* SR IX, 1941/1942, 299 n.

Barát sa nepokúša zistiť, v ktorých prípadoch vlastne nastáva uvedené striedanie hlások. Poučenie o tom nenachádzame ani v najnovších praktických a školských gramatikách. Bližšie určenie slov, v ktorých nastáva uvedené striedanie, je potrebné práve preto, že nie všetky podstatné mená zakončené na *-k*, *-ch* majú toto striedanie hlások. Pri niektorých je totiž pádová prípona *-ovia*: *psíček — psíčkovia*, *holúbok — holúbkovia* (popri *holúbky*), *vtáčik — vtáčikovia/vtáčkovia* (popri *vtáčky*, *vtáčiky*).

Pri riešení otázky, kedy sa vyskytuje prípona *-i* a kedy *-ovia*, treba použiť významové kritérium. Určité významové skupiny majú v nom. plur. pádovú príponu *-i*, iné príponu *-ovia*.

Pádovú príponu *-i* so striedaním hlásky *k* s hláskou *c* majú v nom. plur. substantíva mužského životného rodu, utvorené príponami *-ák* (*-ak*), *-iak* a *-ík* (*-ik*). Pomocou týchto prípon tvoria sa mená činiteľského významu, mená nositeľov vlastností, mená osôb, odvodené z podstatných mien, mená domáce a zdrobneniny.[2] Napr.: *chudák — chudáci*, *sprosták — sprostáci*, *Lipták — Liptáci*, *Slovák — Slováci*, *dobrák — dobráci*, *chlapák — chlapáci*, *darebák — darebáci*, *Pražák — Pražáci*, *textilák — textiláci*, *ťuťmák — ťuťmáci*, *mrzák — mrzáci*, *neborák — neboráci*, *prvák — prváci*, *druhák — druháci*, *štvrták — štvrtáci*, *silák — siláci*, *gestapák — gestapáci*, *tulák — tuláci*, *čarbák — čarbáci*, *čapták — čaptáci*, *spevák — speváci*; *vojak — vojaci*, *bujak — bujaci*; *meštiak — meštiaci*, *zdochliak — zdochliaci*, *sedliak — sedliaci*, *tretiak — tretiaci*, *Spišiak — Spišiaci*, *pešiak — pešiaci*, *podliak — podliaci*, *Poliak — Poliaci*; *chlapík — chlapíci*, *tajomník — tajomníci*, *dlžník — dlžníci*, *komorník — komorníci*, *pracovník — pracovníci*, *stotník — stotníci*, *dôstojník — dôstojníci*, *zlatník — zlatníci*, *právnik — právnici*, *lesník — lesníci*, *hájnik — hájnici*, *roľník — roľníci*, *asistentík — asistentíci*, *poverenik — povereníci*, *advokátik — advokátici*, *rečník — rečníci*, *učeník — učeníci*, *bojovník — bojovníci*, *náčelník — náčelníci*, *džentrík — džentríci*, *výtvarník — výtvarníci*, *obchodník — obchodníci*, *kaderník — kaderníci*, *záhradník — záhradníci*, *slobodník — slobodníci*, *bezbožník — bezbožníci*, *pltník — pltníci*, *domovník — domovníci*, *strážnik — strážnici*, *básnik — básnici*, *hriešnik — hriešnici*.

Pri slovách na *-ch* ide o prípony *-och* a *-úch*, pomocou ktorých sa tvoria slová zhoršujúceho významu[3]: *divoch — divosi*, *černoch — černosi*, *beloch — belosi*, *slaboch — slabosi*; *smradúch — smradúsi*, *bambúch — bambúsi*, *pecúch — pecúsi* (popri *pecúchovia*).

Naproti tomu deminutíva na *-ček*, *-čik*, *-žik* a *-ok* majú v nom. pl. pádovú príponu *-ovia*: *ujček — ujčekovia*, *chlapček — chlapčekovia*, *synček — synčekovia*, *miláčik — miláčikovia/miláčkovia*, *vojačik — vojačikovia/vojačkovia*, *vtáčik — vtáčikovia/vtáčkovia* (popri *vtáčky/vtáčiky*), *žiačik — žiačikovia/žiačkovia*, *chrobáčik — chrobáčikovia/chrobáčkovia* (popri *chrobáčky/chrobáčiky*), *bôžik — bôžikovia*, *holúbok — holúbkovia* (popri *holúbky*), *baránok — baránkovia* (popri *baránky*).

---

2 B. Letz, *Kmeňoslovné úvahy*, Turčiansky Svätý Martin 1943, 25. — J. Horecký, *Mená činiteľského významu*, Slovo a tvar I, 1947, 80 n.

3 J. Orlovský — L. Arany, *Gramatika jazyka slovenského*, Bratislava 1946, 99.

Priezviská a krstné mená na *-k*, *-ch* majú v nom. plur. príponu *-ovci*, *-ovia*: *Valach* — *Valachovci/Valachovia*, *Hajdúch* — *Hajdúchovci/Hajdúchovia*, *Černoch* — *Černochovci/Černochovia*, *Melich* — *Melichovci/Melichovia*, *Sedliak* — *Sedliakovci/Sedliakovia*, *Spišiak* — *Spišiakovci/Spišiakovia*, *Poliak* — *Poliakovci/Poliakovia*, *Záhradník* — *Záhradníkovci/Záhradníkovia*[4]; *František* — *Františkovia*, *Henrich* — *Henrichovia*, *Fridrich* — *Fridrichovia*.

Striedanie *k/c* vyskytuje sa ešte pravidelne pri cudzích podstatných menách na *-ik*: *technik* — *technici*, *medik* — *medici*, *mechanik* — *mechanici*, *fyzik* — *fyzici*, *historik* — *historici*. Niektoré z takýchto cudzích slov na *-ik* zdomácnely a striedanie *k/c* sa v nich upevnilo, keď sa koncové *-ik* nahradilo domácou príponou *-ík*: *katolík* — *katolíci*, *boľševík* — *boľševíci*.[5] Naproti tomu pri slovách, ktoré ešte úplne nezdomácnely, vyskytuje sa popri pádovej prípone *-i* so striedaním *k/c* aj pádová prípona *-ovia*, hoci Pravidlá tu žiadajú len plurálové tvary na *-ci*. Niekoľko dokladov: *historikovia*, *teoretikovia*, *praktikovia* (SR IX, 1941/1942, 317) — Ale títo *kritikovia* nikdy neprehlásili (Nové prúdy III, 1947, 216b) — Jednako literárni *kritikovia* nevyvodili všetky závery (Pravda XXX, 1949, 200, 4a) — Niektorí *teoretikovia* chápu vetu ako výsledok syntetickej činnosti (Recueil linguistique de Bratislava I, 1948, 38) — Sovietski *politikovia* nástojili na pôvodných požiadavkách (Pravda XXX, 1949, 210, 3b) — Veď *kritikovia* ... sa iba kryli umeleckou maskou (Pravda XXX, 1949, 215, 4b) — *Kritikovia* sa často obmedzujú na reprodukciu obsahu (Pravda XXX, 1949, 215, 4a) — Najvýznamnejší *scholastikovia* tohto obdobia (L. Petráš, Cirkevné dejiny, Trnava 1941, III. oprav. vyd., 98) — nepriateľskí *historikovia* uvádzajú (Petráš, l. c. 137) — Piatu kolonu tvorili ... reakcionárski *politikovia* (Ľud II, 1949, 225, 1e) — *Teoretikovia* ... prišli k náhľadu (Program Novej scény Národného divadla, IV, č. 1, 12b) — Veď sami niektorí *fonetikovia* pokladajú tento rozdiel za celkom nepatrný (Sborník Matice slovenskej IX, 1931, 52) — *Cynikovia* mávajú najlepší charakter (E. M. Remarque, Víťazný oblúk, prel. Z. Kubišková, Košice 1947, 83) — Rumunskí kronikári a *historikovia* (Slovák XXV, 121, 7) — Veštbu konali *haruspikovia* (P. Vanek, Dejepis, učebné texty pre II. tr. stredných škôl, 2. soš., Bratislava 1949, 23) — sovietski *metodikovia* majú o tom celkom opačný názor (SR XV, 1949/1950, 74) — *gramatikovia* (J. Čečetka, Pedagogika, II. diel, Lipt. Sv. Mikuláš 1949, 194) — *Klasikovia* marxizmu (Slovensko XV, 1950, 73a) — Tak razia nové cesty vo vede ... *praktikovia* (J. N. Umanskij, Osobnosť v socialistickej spoločnosti, Bratislava 1949, 22) — Sú to prevažne takzvaní *sympatikovia* (Ž. Nałkowska, Knieža, prel. S. Mečiar, Turčiansky Svätý Martin 1935, 63).

Táto labilnosť striedania *k/c* pri cudzích slovách na *-ik* ukazuje, že je

---

[4] O zániku striedania *k* — *c*, *ch* — *s* v plurálových tvaroch rodinných mien písal V. Blanár, *Skloňovanie cudzích rodinných mien v spisovnej slovenčine*, Slovo a tvar I, 1947, 75.

[5] Podľa Pravidiel je *i* v slove *boľševik* krátke. V živom jazyku preniká však tvar *boľševík*. Pozri L. Dvonč, *Kvantita slova boľševik*, Slovo a tvar IV, 1950, 70.

ono produktívne vlastne iba pri tých významových skupinách, ktoré sa tvoria pomocou domácich sufixov.

Podobne možno poukázať aj pri slovách na *-ch*, že tu tiež sa alternácia *ch/s* obmedzuje iba na produktívne domáce sufixy. Ináč sa vyskytuje len pri slovách, ktoré do nášho slovníka prenikly už v najstarších dobách nášho jazyka: *mních — mnísi; Lach — Lasi, Čech — Česi, Valach — Valasi* (teda najmä pri menách kmeňov a národov). Pri cudzích slovách, ktoré sa prevzaly neskôr, ponecháva sa *-ovia: šach — šachovia, moloch — molochovia.* Príponou *-ovia* sa tvorí aj nom. plur. subst. *eunuch*, hoci Pravidlá uvádzajú *eunuch — eunusi.* Dva doklady: *eunuchovia* s obnaženými jatagánmi striehnu (L. Solovjev, Nasredin v Buchare, prel. M. Takáčová, Bratislava 1947, záložka obálky); pôvodcami boli dvaja eunuchovia (Slovenský rozhlas, 5, 1944, 868).

Ináč možno ešte uviesť praktickú poučku, že slová na *-k* a *-ch* s predchádzajúcou spoluhláskou majú v nom. plur. vždy pádovú príponu *-ovia: šejk — šejkovia, Frank — Frankovia, Oik — Oikovia* (vysl. *ojk*), *Etrusk — Etruskovia, Bask — Baskovia, Ink — Inkovia, oligarch — oligarchovia, exarch — exarchovia, eparch — eparchovia, polemarch — polemarchovia, oligarch — oligarchovia.*

Z jazykovednej terminologie

Redakcia Slovenskej reči chce umožniť vecné a správne porozumenie všetkých uverejnených článkov čo najväčšiemu počtu čitateľov. Tejto snahe by mohly byť na prekážku m. i. aj odborné termíny, ktorých význam je čitateľom buď celkom neznámy alebo aspoň nejasný. Preto sme sa rozhodli uverejňovať v Slovenskej reči postupne výklady často používaných jazykovedných termínov, najmä takých, o ktorých predpokladáme, že nie sú dosť jasné širokej čitateľskej obci. Naši čitatelia nám v našej snahe veľmi pomôžu, ak nám napíšu, pre ktoré termíny by potrebovali vysvetlenie. S osobitným záujmom obraciame sa v tejto veci na školských praktikov. Napíšte nám, ktoré jazykovedné termíny Vám robia ťažkosti pri vyučovaní. Radi Vám pomôžeme. V tomto čísle uverejňujeme na ukážku výklad dvoch termínov, jazyková príbuznosť a základný slovný fond.

Jazyková príbuznosť

O dvoch alebo viacerých jazykoch hovoríme, že sú príbuzné, vtedy, keď vykazujú spoločné vlastnosti hláskové i gramatické a keď ich slovná zásoba má spoločné prvky. Tieto gramatické a lexikálne shody musia sa vyskytovať spoločne.

Keď dva alebo viaceré jazyky vykazujú iba rovnaké gramatické vlastnosti, ale ich slovná zásoba je úplne odlišná, hovoríme o nich, že sú typologicky blízke. Shoda v mnohých prvkoch lexikálnej zásoby sama o sebe nie je znakom ani jazykovej príbuznosti, ani typologickej blízkosti, pretože mohla vzniknúť pre-

berním slov z jedného jazyka do druhého na podklade hospodárskych a kultúrnych vzťahov medzi spoločenstvami, ktoré sú nositeľmi daných jazykov.

Príbuzné jazyky vykazujú s hláskoslovnej stránky pravidelné korešpondencie medzi hláskami najmä v slovných základoch. V iných polohách, napríklad v príponách, táto pravidelnosť bola často narušená rôznym analogickým vyrovnávaním gramatických tvarov.

Slovná zásoba príbuzných jazykov sa shoduje najmä v tých prvkoch, ktoré vyjadrujú zámená, nízke číslovky, niektoré príbuzenské vzťahy, časti ľudského tela, ďalej predmety, s ktorými sa človek stretáva v každodennom živote pri svojej činnosti a vo svojom okolí.

Príbuzné jazyky sa shodujú v hlavných črtách svojej gramatickej sústavy. Ide tu napríklad o výskyt rovnakých gramatických kategórií (gramatický rod, pád, číslo, slovesný čas, vid, stupňovanie a podobne) a tiež o rovnaké alebo veľmi podobné formálne vyjadrenie uvedených kategórií. Ďalej je to rovnaké chápanie a formálne vyznačenie základných vetných členov, ako aj rovnaké vyjadrenie vzťahov medzi nimi (podmet, prísudok, predmet, prívlastok; shoda a väzba).

K pojmu jazykovej príbuznosti dospela jazykoveda v minulom storočí. Príbuznosť jazykov sa vykladala ako dôsledok rozpadu ich spoločného základu, tzv. prajazyka. Táto teória sa vybudovala čiste na podklade výsledkov, ku ktorým sa vypracovala historická jazykoveda, bez ohľadu na výsledky ostatných spoločenských vied. Termíny jazyková príbuznosť a jazyková rodina (t. j. súhrn príbuzných jazykov, pochádzajúcich z jedného prajazyka) sa prevzaly z prírodných vied.

Materialistická jazykoveda prijíma jazykovú príbuznosť ako skutočnosť, ale zásadne odmieta idealistický výklad tejto skutočnosti podľa prajazykovej teórie. Výklad jazykovej príbuznosti sa musí oprieť o širší podklad, než je holý jazykový materiál.

Základný slovný fond

Slovná zásoba jazyka je súhrn jazykového materiálu, z ktorého sa pomocou tvarových obmien tvoria vety. Podľa významu rozlišujeme v slovnej zásobe každého jazyka t r i skupiny slov. Prvú skupinu tvoria slová, ktorými sa pomenúvajú jednotlivé predmety a pojmy konkrétnej i abstraktnej mimojazykovej skutočnosti, napríklad veci, vlastnosti, deje a stavy. Toto sú plnovýznamné (lexikálne) slová. Sem patria napríklad podstatné mená, prídavné mená, slovesá. Druhú skupinu tvoria také slová, ktoré vyjadrujú nejaký vzťah medzi predmetmi a súčasne slúžia aj gramatickej výstavbe viet. To sú vzťahové (lexikálno-gramatické) slová. Sem patria napríklad predložky, spojky. Tretiu skupinu tvoria zas slová, ktoré slúžia iba gramatickej výstavbe viet. Preto ich menujeme gramatickými (formálnymi) slovami. Sem patria rôzne gramatické častice, ako napríklad slovenská častica *by* v tvaroch kondicionálu. S hľadiska vzťahu jazyka ku skutočnosti skupina plnovýznamných slov je základnou časťou slovnej zásoby každého jazyka.

Veľká väčšina plnovýznamných slov začleňuje sa do skupín príbuzných slov na základe spoločných prvkov významových i formálnych, ku ktorým dochá-

dzame porovnávaním jednotlivých slov daného jazyka. Napríklad slovenské slová *písať, pisateľ, písmo, písanka, spísať, spis, spisovňa, spisovateľ, zapísať, zápis, dobropis, tesnopis* a i. majú spoločný pomenovací základ *pís-*. V tejto skupine prvotným slovom je sloveso *písať*. Ostatné slová uvedenej skupiny sú alebo odvodené (napríklad: *pisateľ, písmo*), alebo složené (napríklad: *dobropis, tesnopis*). Tvorenie odvodených a složených slov sa riadi v rámci domácich slov pevnými pravidlami.

Každý jazyk má určitý počet prvotných slov, teda takých slov, ktoré nemožno odvodiť od žiadneho iného slova a ktoré súčasne slúžia ako základné slová pre tvorenie ďalších pomenovaní pomocou odvodzovania a skladania. Ale ani skupina prvotných slov nie je jednoliata. O jej složení nás poučuje porovnávanie týchto slov v rámci príbuzných jazykov. Takýmto skúmaním dochádzame k výsledku, že aj v skupine prvotných slov každého jazyka treba rozlišovať domáce slová a prevzaté slová. Skupina domácich slov je jednoliata so stránky hláskového skladu a od domácich slov možno tvoriť odvodené slová určitými tvarovými prostriedkami. Skupina prevzatých slov odlišuje sa od domácich slov svojím hláskovým skladom i tvarovými prostriedkami, ktorými možno od nich tvoriť ďalšie slová. Táto hranica medzi domácimi a prevzatými slovami sa vo vývine jazyka niekedy stiera, totiž niektoré pôvodne prevzaté slová sa časom úplne začlenily do zásoby domácich slov podriadením sa hláskovým i tvarovým zákonitostiam, ktoré ovládajú domáce slová.

Slovná zásoba jazykov sa vo vývine stále mení: niektoré slová, prvotné i odvodené, zanikajú, iné zas pribúdajú. Slovná zásoba sa obohacuje jednak tvorením nových slov z prvotných slov, jednak preberaním slov z iných jazykov. Veľké zmeny sa pozorujú najmä v oblasti odvodených a složených slov. Pomerne malé zmeny sa vyskytujú v oblasti prvotných domácich slov, ktorých počet sa mení väčšinou len začlenením niektorých prevzatých slov do hláskovej a tvarovej stavby domácich slov. Ide o cudzie slová, ktoré boly prevzaté v dávnejších vývinových obdobiach príslušného jazyka a staly sa všeobecne známymi pre príslušníkov tohto jazyka, takže sa už nepociťujú ako cudzie.

Základný slovný fond je súhrn prvotných domácich slov a na ich úroveň postavených prevzatých slov, a to lexikálnych i lexikálno-gramatických i gramatických. Tieto slová tvoria jadro slovnej zásoby jazyka a ich počet v pomere k celkovej slovnej zásobe jazyka je pomerne malý. *J. Ružička*

PODNETY A DISKUSIE

Poznámky o slovesnom vide

Eugen Pauliny

Spracovanie slovesného vidu v chystanej učebnici slovenčiny pre I. triedu gymnázií obsahuje niektoré poňatia, ktoré sa doteraz nevyskytovaly v učebniciach. Na tomto mieste chcem stručne uviesť, prečo som použil nové hľadiská pri spracovaní slovesného vidu.

Namiesto zaužívaných termínov nedokonavé a dokonavé sloveso používajú sa v učebnici termíny trvacie a netrvacie slovesá. Termín „dokonavý" a „nedokonavý" vznikol podľa latinského vzoru (perfectivum — imperfectivum). V latinčine sa totiž slovesné tvary delia podľa toho, či vyjadrujú dokonaný, skončený dej (plusquamperfectum, perfectum, futurum II.), alebo nedokonaný, neskončený dej (imperfectum, praesens, futurum I.), ako vôbec je pre užívanie slovesných časov v latinčine veľmi dôležitá okolnosť, či dej predchádza pred iným dejom alebo nasleduje po inom deji. Samotné preloženie termínu z latinčiny nie je chybou. Takýchto doslovných prekladov (kalkov) z latinčiny, najmä v gramatickom názvosloví, máme v slovenčine viacej a niet proti nim námietok (napr.: podmet — subiectum, predmet — obiectum, prísudok — praedicatum, príslovka — adverbium). Takýto preklad sa však stáva chybou vtedy, keď sa ním navodzuje nesprávne chápanie významu slova. A takéto nesprávne chápanie vychádza z termínov „dokonavý" a „nedokonavý" dej. Tieto termíny totiž vzbudzujú zdanie, ako by šlo o dokonanie alebo nedokonanie deja. Avšak podstatou vidového rozdielu medzi slovenskými slovesami nie je vôbec dokončenosť alebo nedokončenosť deja. Podstatou je, že dej tzv. nedokonavých slovies trvá bez obmedzenia, kým dej tzv. dokonavých slovies je obmedzený na taký krátky čas, že prakticky netrvá. Pravdaže, sprievodnou vlastnosťou je aj dokončenosť deja pri netrvacích slovesách (tu dej prebehne totiž v okamihu, a preto je dokonaný) a nedokončenosť deja pri trvacích slovesách (tu dej trvá bez obmedzenia, a preto nie je dokončený). Ale podstatná je, opakujem, okolnosť, že dej pri netrvacích slovesách trvá tak krátko, že proti trvaniu deja pri trvacích slovesách môžeme toto krátke trvanie označiť ako netrvanie. Proti termínu „netrvací dej" by sa mohlo namietať: Podstatou deja je trvanie, preto termín „netrvací dej" je nelogický. S takto úzko poňatého stanoviska je to pravda, avšak tu treba uvážiť aj poňatie netrvacieho deja. Netrvací dej charakterizujeme ako taký dej, ktorého trvanie sa poníma ako obmedzené na najmenšiu možnú mieru. S takýmto poňatím sa shodujú aj všetky doterajšie náhľady na netrvací dej ako na okamžitý dej a doterajšie grafické označenie netrvacieho deja (označuje sa obvykle bodkou: .). Trvací neprerušovaný dej (tzv. duratívum) sa obvykle graficky označuje čiarkou (—).

V ďalšom delení slovies podľa vidu rozoznávame opakovacie a neopakovacie slovesá. V tejto veci sa pridržiavame doterajšieho delenia s tým rozdielom, že ho zjednodušujeme a že nevychádzame od formy, ale od obsahu. Doteraz sa totiž opakovacie slovesá delily na frekventatíva a iteratíva. Za frekventatíva sa pokladaly všetky slovesá, ktoré boly odvodené príponou *-va-*, napr.: *nosievať, volávať, chválievať*. Ostatné odvodené slovesá (odvodené príponami *-a-, -ova-, -i-*) sa pokladaly za iteratíva. Napr.: *hádzať, skákať, kupovať, nosiť, voziť*. My vychádzame z hľadiska významového a vôbec nedbáme na okolnosť, ktorá prípona sa užíva na odvodenie príslušného slovesa, ba neuplatňujeme ani zásadu, že každé odvodené sloveso je opakovacie. Rozhodujúcou je iba okolnosť, či príslušným slovesom sa vyjadruje opakovanie alebo nie. Napr. sloveso *dávať* nemusí byť opakovacie sloveso, môže sa ním vyjadrovať a zpravidla sa ním vyjadruje iba trvací neopakovací dej, napr. vo vete: *Tu ti dávam svoje poznámky.* Ani slovesá *skákať, hádzať* a pod. nemusia vyjadrovať opakovanie. Porov. vety: *Teraz hádže náš najlepší vrhač.*

Doterajší rozdiel medzi okamžitými a duratívami s jednej strany a opakovacími s druhej strany sa nám takto postihuje dvojicami pojmov: trvacie a netrvacie slovesá a opakovacie a neopakovacie slovesá. Napr. sloveso *hodiť* je netrvacie a neopakovacie, *robiť* je trvacie neopakovacie, *povyhadzovať* je netrvacie opakovacie, *robievať* je trvacie opakovacie a pod.

Ďalšia dvojica nových termínov je určené a neurčené slovesá. Vychádza sa tu z predpokladu, že úlohou predpony je určovať slovesný dej (určovať najmä jeho smer, miesto, začatie, zakončenie, mieru). Neurčené sloveso je sloveso bez predpony, určené sloveso je sloveso s predponou. Druh určenosti je slovníkovou záležitosťou a do slovesného vidu nepatrí. Preto nerozoznávame slovesá začínacie, končiace a pod. No predpona okrem toho, že určuje slovesný dej, má za úlohu aj činiť z trvacieho slovesa sloveso netrvacie. Napr. sloveso *vniesť* okrem toho, že sa ním vyjadruje určený dej (nesenie dnu), vyjadruje aj netrvací dej (z deja „nesenie" postihuje iba jeden moment, nevystihuje teda dej „nesenie" v jeho neobmedzenom trvaní, ale v presne obmedzenom trvaní, teda v jeho „netrvaní"). Obe funkcie predpôn od seba striktne neoddeľujeme, lebo v jazyku splývajú. Oddeľujú sa od seba iba natoľko, že niektoré predpony sú „prosto vidové", totiž neurčujú slovesný dej, ale iba tvoria z trvacích slovies slovesá netrvacie, a zasa že mnohé predpony spôsobujú celkom zmenu významu základného slovesa (napr.: *dať — predať*). Sloveso s predponou má zpravidla aj iné odvodzovanie ako sloveso bez predpony. Na všetky tieto okolnosti sa dbá.

Podľa poňatia, ktoré sme vyššie načrtli, každé sloveso súčasne je
trvacie alebo netrvacie,
neopakovacie alebo opakovacie,
neurčené alebo určené.
Napríklad:
robiť: trvacie, neopakovacie, neurčené,
robievať: trvacie, opakovacie, neurčené,
vyrobiť: netrvacie, neopakovacie, určené,
vyrábať: trvacie, opakovacie alebo neopakovacie, určené,
vyrábavať: trvacie, opakovacie, určené,
povyrábať: netrvacie, opakovacie, určené.

K slovesám typu „povyrábať" treba poznamenať, že tu ide o opakovanie

zvláštneho druhu. Ide tu vlastne o viacrázové vykonanie jedného netrvacieho deja (teda o distributívnosť, podielnosť).

Každé sloveso vyjadruje okrem toho alebo dej jednorázový alebo dej viacrázový. Opakovacie slovesá vyjadrujú vždy dej viacrázový. Netrvacie neopakovacie slovesá vyjadrujú proti tomu zpravidla dej jednorázový. Ostatné neopakovacie slovesá môžu vyjadrovať aj dej jednorázový aj dej viacrázový. Pri jednorázovosti a viacrázovosti deja ide o to, či ide o dej, ktorý prebicha neprerušovane, jedným smerom, jeden raz, alebo či ide o dej, ktorý prebieha prerušovane, viacerými smermi, viackrát. Okolnosť, či ide o jednorázový alebo viacrázový dej, možno poznať len v konkrétnej súvislosti, v konkrétnej vete. Napr. vo vete *Žiak si robí úlohu* ide o jednorázový dej, kým vo vete *Žiak si robí každý deň úlohu* ide o viacrázový dej.

Vyššie uvedené rozvrhnutie a poňatie náuky o slovesnom vide vnáša, ako sa nám zdá, väčšiu prehľadnosť do problémov slovesného vidu, lepšie vystihuje podstatu slovesného vidu a podľa neho možno aj lepšie vysvetliť tvaroslovie (odvodzovanie) jednotlivých foriem, ktorými sa vyjadrujú jednotlivé podoby slovesného vidu.

Substantíva typu „gazdiná"

Ladislav Dvonč

V spisovnej slovenčine máme niekoľko slov ženského rodu, ktoré sa v sg. a v nom.-akuz. plur. skloňujú podľa vzoru „pekná", v ostatných pádoch množného čísla podľa vzoru „ruka" (Pravidlá sloven. pravopisu, 86). Sú to historické feudálne tituly, ako *kráľovná, cárovná, cisárovná, princezná, šľachtičná, kňažná,* a mená rodinných príslušníkov, ako *ujčiná, stryná, švagriná, testiná.* Okrem toho slovo *gazdiná.* Od mien na *-iná* sú aj zdrobnené formy, utvorené sufixom *-k-: ujčinká, strynká, švagrinká, testinká, gazdinká.*

Tieto mená, hoci majú zčasti adjektívne formy, predstavujú podstatné mená.[1]

Kategória subst. typu „gazdiná" je však už dnes mŕtva, neproduktívna. Počet takýchto slov je uzavretý; niet možnosti tvorenia ďalších názvov tohto typu. Nepočetnosť a neproduktívnosť tejto kategórie spôsobuje, že menné skloňovanie preniká do všetkých pádov.[2]

V živom hovorovom jazyku, ako aj v písanom jazyku môžeme pri týchto slovách veľmi často nájsť tvary, pri ktorých je adjektívna forma zamenená for-

---

[1] Okrem týchto slov máme ešte iné podstatné mená formy adjektívnej, tvorené sufixom *-ná: komorná, chyžná, bytná* (mená subalterných povolaní). Ďalej podstatné mená s príponou *-ová: doktorová, profesorová, sudcová, učiteľová, vyslancová, plukovníková, prezidentová, senátorová, riaditeľová* (ide o ženskú formu, označujúcu manželky mužov určitého zamestnania). Konečne sem patria ženské priezviská *(Stančeková, Dubcová...)*, mená starých žúp a miestne mená *(Trenčianska, Zvolenská; Ochtiná, Konská).*

[2] A. Jánošík, *Kvantita hypokoristík typu a) starý — starký, stará — starká a b) gazdiná — gazdinká*, SR VI, 1938/1939, 282.

mou mennou. Napr.: *švagrinka* (M. Budak, Musinka, prel. V. Fejďová, Bratislava 1944, 59; 61; 63) — Naše *gazdinky* tiež chybu robia (Matičné čítanie I, 1947, 214) — *Gazdinky* sa v domoch obracaly (F. Carco, Život Františka Villona, prel. H. Žáry-Ponická, Turčiansky Svätý Martin 1949, 13) — *gazdinky* (S. Asch, Apoštol, prel. Z. Kubišová-Dovalová, Bratislava 1949, 210) — ... oslobodzuje naše *gazdinky* od ťažkej domácej práce (Pravda XXXI, 1950, 179, 7) — ... *gazdinky* musely skazené hríby zahodiť (Práca V, 1950, 226, 5e).

Práve hypokoristické podstatné mená prechádzajú zvlášť silne k mennému skloňovaniu. To potvrdzuje aj poznámka S. Mazúra[3], v ktorej sa hovorí, že v živej hovorovej reči veľmi často počuť meno *gazdinky*. Celá otázka sa však posudzuje celkom mechanicky. Základný tvar je zakončený v nom. sg. na *-iná*. Od neho tvoríme príslušný zdrobnený tvar sufixom *-k-*, pričom sa pádová prípona nemení. Napr.: *gazdiná — gazdinká, stryná — strynká*. Konkrétny jazykový materiál ukazuje, že tu neexistuje takáto priamočiarosť.[4]

Ešte jedna skutočnosť. Tvary na *-ká*, resp. na *-ka* nepredstavujú vo všetkých prípadoch hypokoristické podstatné mená. Napr. slovo *gazdinká* predstavuje hypokoristické podstatné meno, len pokiaľ ide o formu, resp. pokiaľ ide o fakt, že bolo utvorené hypokoristickým sufixom *-k-*. Svojím významom však už nepredstavuje hypokoristické meno, lebo má rovnaký význam ako základné slovo *gazdiná*, teda význam „gazdova žena" alebo „žena, ktorá gazduje, vedie domácnosť". Slová *strynká, testinká, ujčinká, švagrinká* sú síce ešte významovo hypokoristikami, ale je možné, že tu dôjde k podobnému prehodnoteniu ako pri slove *gazdinká*, najmä po prechode k mennému skloňovaniu. Takéto prípady, že pôvodne deminutívny tvar stratí svoj deminutívny charakter, sú veľmi časté (napr. *mať — matka, bozať — bozkať* a i.).

---

[3] s m, *Gazdinky?* SR XIV, 1948/1949, 124—125.

[4] Možno upozorniť, že prechod k mennému skloňovaniu nastáva aj v iných prípadoch, napr. *kňazová — kňazovka, sluhová — sluhovka*. (S. Mazúr, *Ženské formy k menám zamestnania*, SR X, 1942/1943, 133). V oboch prípadoch, t. j. pri tvaroch *gazdiná, testiná* aj *kňazová, sluhová*, ide o substantíva, ktoré svojím pôvodom predstavujú privlastňovacie prídavné mená. (Tvar *gazdiná*, t. j. tvar s príponou *-in-*, vznikol ešte v dobe, keď tvar *gazda* bol ženského rodu. Porov. A. Jánošík, *Gramatický a prirodzený rod augmentatív na -isko*, SR XIII, 1947/1948, 20.) Pri akostných prídavných menách takáto zmena skloňovania nenastáva. Napr.: *starý — starký, nebohý — nebožký, urodzený — urodzenký; starká, nebožká, urodzenká.*

POSUDKY A REFERÁTY

Vincent Blanár, *Bibliografia jazykovedy na Slovensku v rokoch 1939—1947*. Vydala Slovenská akadémia vied a umení ako 6. sv. Knižnice Linguistica Slovaca. Bratislava 1950. Str. 209 (s praktickým registrom mien a hesiel). Cena Kčs 168,—.

Pre bibliografické práce, zdĺhavé a zodpovedné, nemáme na Slovensku ešte stále dosť pracovníkov. Akosi nám na tieto práce neostáva čas. Blanárova Bibliografia je u nás prvá špeciálna bibliografia z odboru jazykovedy. Sosbieranie takého veľkého materiálu (1117 jednotiek), i keď ide o publikácie len za osem rokov, je úctyhodná a záslužná práca. Zároveň je, pravda, pochopiteľné, že tento „prvý pokus" nebude bez chýb a nedostatkov.

Škoda, že Blanár nevyexcerpoval aj noviny, najmä denníky. Jazykoveda má u nás dlhú tradíciu, preto je jednou z najpopulárnejších vied a preto sa jazykovedné články často dostávajú do denných časopisov. Práve v rokoch 1939—1947 je v slovenských novinách roztrúsený pekný počet jazykovedných článkov aj odborných recenzií. Zachytením týchto novinových článkov a posudkov bol by obraz slovenskej lingvistickej produkcie za príslušné roky nielen úplnejší, ale aj správnejší.

Z excerpovaných časopisov vypadla Blanárovi napr. moja recenzia Mihálovej Gramatiky, uverejnená svojho času v Sborníku profesorov Slovákov. Polákov článok o Beskidách je zaznamenaný zbytočne dva razy aj s celou anotáciou, pričom sa pod č. 49 píše v titule „Beskýd" a pod č. 762 „Beskíd".

Ďalej máme námietky proti zaradeniu niektorých publikácií, ktoré obsahom ani metódou nemajú k jazykovede nijaký vzťah. Týka sa to napr. čísel 80, 137, 138, 144 a potom celého radu prác z tzv. okrajových oblastí jazykovedy, t. j. štylistiky, osobných a miestnych mien, prameňov a dejín. Je pravda, že je tu veľmi ťažko viesť hranicu medzi tým, čo ešte patrí do „jazykovednej problematiky", a tým, čo už patrí do iných vedných disciplín.

Výhrady máme k Blanárovým anotáciám (niektoré pochádzajú od jeho spolupracovníkov). Blanár o nich v úvode hovorí, že majú „informatívny ráz". Prirodzene, bibliografické anotácie nemajú a nemôžu mať iný ráz ako informatívny. Lenže ťažko hovoriť o informatívnom ráze takej anotácie, ktorá je štylizovaná tak „odborne", že je pre „obyčajného smrteľníka" nesrozumiteľná. Niektoré anotácie Blanárovej Bibliografie sú písané skutočne veľmi ťažkým štýlom. Dve ukážky: „Ukazuje, ako sa empirické skutočnosti zapojujú do systému vzťahov, ktorý je jedine predmetom štrukturalistického výskumu. Z napätia medzi plánom abstraktnej skutočnosti (tu zrejme niečo vypadlo) vznikajú všetky systémové zmeny, ktoré však nikdy nie sú manifestné(!?)." (Č. 4.) — „Čím je slovná jednotka v sémantickom ohľade nezávislejšia, tým viac smeruje k tendencii obsahovať aspoň jednu prozodickú jednotku a jestvujúcu slabičnosť alebo mórovosť

posilniť fonematicky." (Č. 13.) — Ešte „odbornejšia" je anotácia k č. 12. V anotácii k č. 402 je neobvyklý termín „agentálne(!) odvodzovacie morfémy". Miesto termínu „pádová koncovka" (u Blanára dôsledne) používame u nás bežnejší termín „pádová prípona". Nič mi nie je známe o termíne „tvarovosť vetnej štruktúry", ktorý sa vyskytuje v anotácii k č. 444.

Nevhodný sa nám zdá spôsob Blanárovho hodnotenia. V predslove B. hovorí, že zaujal hodnotiaci postoj „len pri príspevkoch, ktoré prinášajú nové poznatky" a že poukázal na prípady, kde sú výsledky „očividne neprijateľné". Pritom prekvapuje, že B. sa odhodlal k hodnoteniu pomerne zriedka a že jeho „hodnotenie" je väčšinou záporné (najčastejšie sa týka prác z oblasti hláskoslovia). Znamená to azda, že príspevky, ktoré B. nehodnotí, neprinášajú „nič nového"? Sotva. Bude to skôr znamenať, že B. „hodnotil" iba príspevky z tej oblasti, v ktorej sa sám „vyzná". To však zároveň znamená, že obraz, ktorý čitateľovi podávajú jeho „hodnotenia", je jednostranný a celkom skreslený.

Bibliograf nemá podľa môjho skromného názoru ani chváliť ani odmietať. Má len objektívne zaznamenávať. Lebo vedomosti jednotlivca sú obmedzené a bibliograf zaznamenáva často aj veci, ktorým sa sám rozumie len veľmi povrchne alebo vôbec nie. Preto je pri bibliografickom hodnotení vždy nebezpečenstvo subjektívnosti. Biliograf, ktorý si prečíta štúdiu alebo celú knihu len povrchne, niekedy dokonca len jej záver, je v nebezpečenstve omylu omnoho skôr než autor, ktorý o príslušnej problematike dlho rozmýšľal a výsledok svojich myšlienok napokon publikoval. Ak bibliograf nechce autorovi krivdiť, ak sa nechce mýliť a ak chce svojimi anotáciami dobre slúžiť, musí sa vyhýbať takému „hodnoteniu", ako „očividne neprijateľné". Podobne pochybené by bolo opačné „hodnotenie" slovami „výborné, znamenité, s definitívnou platnosťou" ap., ktoré sa, pravda, u B. nevyskytuje. Bibliograf by sa mal vyhýbať aj znehodnocujúcemu slovíčku „vraj", ktoré je u B. dosť časté.

Základné poučenie, ktoré pre mňa vyplýva z našej prvej a — opakujem — záslužnej lingvistickej bibliografie, je to, že bibliografické práce nemá robiť jednotlivec ani niekoľko jednotlivcov izolovane, ale pracovné kolektívum. Za socializmu je to dvojnásobne samozrejmé. *Štefan Peciar*

Unif. prof. Dr. J. M. Kořínek, *Od indoeuropského prajazyka k praslovančine.* Vydala Slovenská akadémia vied a umení v Bratislave r. 1948 ako 5. sväzok svojej Náučnej knižnice. Strán 126. Cena Kčs 150.—.

Toto posmrtné dielo prof. J. M. Kořínka, popredného zástupcu pražskej štrukturalistickej školy, dostalo sa do rúk čitateľov oneskorene až r. 1950 (s vročením 1948) hlavne pre tlačiarenské ťažkosti (preto aj cena knihy je pomerne vysoká). Upozorňujeme naň našich čitateľov hlavne pre bohatstvo a prehľadné utriedenie jazykového materiálu z indoeuropských jazykov a pre niektoré pozoruhodné výklady v úvodnej kapitole. Pravda, s marxistického stanoviska sú niektoré Kořínkove výklady zastaralé. Nemožno súhlasiť najmä s autorovou snahou, prevzatou zo staršej indoeuropeistiky, premietať všetky historicky doložené slová a tvary do prajazyka a rekonštruovať „prajazykové" tvary s hviezdičkou. Je pochopiteľné, že v Kořínkovej knihe niet nikde zmienky o základnom slovnom

fonde, ani o gramatickej stavbe praslovančiny, ani o dejinách Praslovanov, ktorí boli nositeľmi tohto jazyka. Autorova metóda je čisto formalistická, gramatické výklady sa obmedzujú na etymologické vysvetľovanie jednotlivých pádových prípon. Kapitolu o slovesách predčasne zosnulý autor už nestačil napísať.

Akadémia vydala túto knihu nie ako vhodnú študijnú pomôcku, ale skôr z piety k jej pokrokovému autorovi. *Štefan Peciar*

Alfonz Bednár—Miroslov Štěpánek, *Strom*. Knižnica mladých a najmladších. Pravda, Bratislava 1949, str. 84, broš. Kčs 102.—, viaz. Kčs 126.—.

Témou tejto vkusnej knižky (s ilustráciami M. Štěpánka) je rozprávka o dvanástich mesiacoch, z ktorých každý sa premení na jeden konár stromu — roku. Je to vlastne básnické rozvedenie ľudovej hádanky „Bol raz jeden strom // a ten strom mal dvanásť konárov // a na každom konári štyri hniezda // a v každom hniezde sedem mladých."

Na tomto mieste, v časopise pre kultúru spisovného jazyka, upozorňujeme na knižku predovšetkým pre jej živý štýl a svieže podanie, ako aj pre sympatickú jazykovú tvorivosť a prekvapujúcu vynachádzavosť. Detské riekanky typu *Eden, beden, cicka, hrebeň, tán, tupy, veľké krúpy, cibuľa, babuľa, trata, rata, tratatá* (5) sú v detskej literatúre zaiste bežné. Ale ako ukazuje uvedený príklad, autor ich vie veľmi vhodne aktualizovať a preštylizovávať podľa svojich zámerov. Podobným spôsobom využíva aj citoslovcia, ktorých je tu neobyčajne veľa. Uvedieme z nich len niekoľko príkladov: *A ten druhý tingi, tangi, prišiel rovno na fašiangy* (17), *Hudci hrali, tuli, tuli, tradadaj* (39), *Šiesty konár, júni — dúni, húdol, dúdol na výslní, húdol, dúdol* [,] *dun, dun, dun* (41), *Vŕní — vŕní, starý leží v suchom tŕní* (81).

Pekný jazykový efekt dosahuje Bednár aj častým opakovaním rovnakého alebo aspoň podobne znejúceho slova (ako vidieť už aj z doteraz uvedených príkladov): *kráča krokom — krok* (9); *hory — doly snehom zasial* (12); *A tam vonku hučí húšť* (21); *ale iba komu — tomu* (38); *myšlienka mu vhupne — dupne* (45); *jedny dvere tresky — plesky* (63); *Stvára hnevy, trieska — plieska* (75).

O živom jazykovom cite autora svedčia aj nové slová alebo prekvapujúce spojenia: *zimisko, snežisko* (15), *ľady riekou hrkmáľajú* (24), *vo vode ju zatokáni* (27), *nebo húľal, mraky gúľal, hučal Júl* (48), *jabĺčatá* (59), *všetko všade meňaveje meňavý pán Október* (69), *štvrtý fízga po horách* (84), *vetrom, vetrom vetrovým, mrazom, mrazom mrazovým* (83).

Treba však ľutovať, že interpunkcia (najmä pokiaľ ide o čiarky) nie je tu veľmi dôsledná. Dosť často svádza klásť čiarku na koniec verša, hoci syntakticky tam čiarka nepatrí: *v doline za hájom(,) // smysleli hádanku* (7), *usmieval sa s úvrate(,) // na slniečko zubaté* (23), *lúky, pole zelené(,) // bielym snehom pozadúva* (33), *Siedmy konár(,) // bol vám zlostník* (49), *z pestrých dvier(,) // vykročil si ako páva* (66). A naopak, niekedy sa na koniec verša čiarka nedáva, hoci tam syntakticky patrí: *šantil, šalel* [,] *// vodu lial, // chvíľu pršal, chvíľu snežil* [,] *// chvíľu lial* (29); *Rada bys' na lúku* [,] *rada* (33); *tili — tili, tali — tali* [,] *// obrázky sme pokukali* (84). Významovú nejasnosť spôsobuje čiarka

v príklade *Dostal meno, neslýchané, volali ho Február* (17). Podľa všetkého má byť adjektívum *neslýchané* prívlastkom k substantívu *meno* a tak čiarka medzi slová *meno* a *neslýchané* nepatrí. Je však možné, že tvar *neslýchané* je vlastne vloženou vetou, a potom by tu bola čiarka na mieste.

Je známe, že interpunkcia je „úzkym profilom" veľkej väčšiny našich vydaní, ale práve preto by sa už v detskej literatúre malo dbať na presnosť v jej používaní, aby sa už od malička vštepovaly do pamäti zásady pre jej používanie.

Ján Horecký

Ján Ulrych, *Základy marxistickej ekonomie*. Podľa piateho vydania z r. 1949 poslovenčil Rudolf Kliský. Vydalo Štátne nakladateľstvo v Bratislave roku 1950 ako 3. sv. Knižnice pedagogických sborov. Strán 214, Kčs 34.—.

Preklad Ulrychovej známej a vyhľadávanej knižky *Základy marxistickej ekonomie* znamená značný prínos aj do slovenskej odbornej literatúry a do vývinu slovenského odborného jazyka v oblasti ekonomie. Ukazuje totiž, ako sa po slovensky dajú vyjadriť i najjemnejšie významové odtienky a myšlienkové pochody.

Ale práve pre túto závažnosť uvedeného prekladu pokladáme za potrebné a užitočné upozorniť aj na niektoré nedôslednosti a nepresnosti, ktorých sa prekladateľ mohol vyvarovať.

Predovšetkým práve v knižke, ktorá je úvodom do takej dôležitej disciplíny, ako je ekonomia, nie je veľmi vítané kolísanie v termínoch. Máme tu na mysli také prípady, ako je *složenie* kapitálu popri *skladba* kapitálu (napr. na str. 106 a inde), *účastinná* spoločnosť — *účastinárska* spoločnosť (napr. na str. 133), dávať do *zástavy* miesto do *zálohu* (146), *obecná* zisková miera (220) popri *všeobecná* zisková miera (123), *obecne* platný i *všeobecne* platný (28), *obecná* hodnotová forma (28) — *všeobecná* hodnotová forma (27), stroje obrábacie a *pracujúce* miesto *pracovné* (84), práca sa *upotrebúva* miesto *spotrebúva* (61). Uvádzame iba najviacej do očí bijúce kolísania alebo také prípady, ktoré sú už v slovenskej právnej, resp. úradnej terminologii pomerne pevne ustálené.

K otázke termínu *použitná hodnota* zatiaľ len poznamenávame, že sa nám nepozdáva správnym jeho tvorenie, pretože odvodzovavacou príponou *-ný*, pripojenou k neurčitku, sa v dnešnej slovenčine prídavné mená netvoria (okrem *pitný* vo výraze *pitná voda*). Ale ani s hľadiska významu nie je tento termín úplne správny, lebo ide nie o vystihnutie skutočnosti, že sa niečo dá použiť (napr. pitná voda je taká, ktorá sa dá piť), ale o vyjadrenie toho, že niečo dáva určitý úžitok. Preto by sa azda dalo uvažovať o termíne *úžitková hodnota*, to jest hodnota, ktorá sa prejavuje tým, aký úžitok z nej plynie, resp. tým, akú má špecifickú užitočnosť.

Z oblasti frazeologie by sme tiež uviedli aspoň časté kolísanie napr. v používaní predložiek *k* a *na* v účelovom význame, teda tam, kde v dnešnej jazykovej norme zreteľne prevláda predložka *na: slúžiť k* výrobe (15), *potrebovať k* výrobe (23), *vzhľadom k* úhrnu cien tovaru (39). Zato však prekvapuje použitie predložky *na* miesto *k* v spojení *prispieť na* rozvoj techniky (89). Podobné kolísanie v predložkách je aj pri slovese *závisieť* a adjektíve *závislý*, kde je dnes častejšia predložka *od:* nezávislý na vôli (13), závislý od hodnotového zákona.

Ďalej je tu nejednotnosť pri používaní predložky *s* v prípadoch ako *disponovať so* svojou prácou (48) — *disponovať* svojou pracovnou *silou* (40); podľa našej mienky tu vystačíme bez predložky.

Pripomienky máme aj k niektorým tvarom. Tak miesto *peniaze obehujú* (27 a inde) by sme povedali *obiehajú,* z tvarov *srovnávať* — *porovnávať* treba dať prednosť tvaru *porovnávať,* ak ide o význam „hľadať spoločné kritérium dvoch vecí". Od podst. mena *dozorca* by bol lepší nom. pl. *dozorcovia;* od podst. mena *automobil* je správny lokál sing. *o automobile.* Miesto tvaru *dielčí* (napr. dielčí úkon, dielčia funkcia, dielčí robotník) by sme radšej povedali *čiastkový* alebo *dielový, dielny.*

Z oblasti skladby a štylistiky si chceme všimnúť predovšetkým nie vždy správne uplatnenej snahy odstraňovať pasívum i na úkor zreteľnosti. Napr. veta ... parný stroj postavil sa bezpochyby až v r. 1806 (87) by bola iste srozumiteľnejšia a jednoznačnejšia v pasíve: parný stroj bol postavený. Podobné prípady sú napr. aj vo vetách: ... za podpory buržoázie robota sa úplne zrušila (56), kovové peniaze sa nahradily ... papierovými peniazmi (36), r. 1789 zrušilo sa poddanstvo (55).

Ako v mnohých dnešných slovenských publikáciách, tak aj v tejto knižke je pomerne mnoho priestupkov pri kladení čiarok. Tak napr. (možno nedopatrením) chýba čiarka pred *ale* vo vete: ... výsledkom je síce zvýšenie nominálnej hodnoty(,) ale sníženie reálnej mzdy (98); pred *že:* ak budeme uvažovať — a v skutočnosti je to tak — že iba niektorí kapitalisti ... môžu kúpiť pod hodnotu. — Oveľa závažnejšie sú však prípady, keď sa čiarka dáva tam, kde zrejme nepatrí. Takým typickým príkladom je kladenie čiarky pred každé *alebo,* napr. v takýchto prípadoch: Tovary, ktoré obsahujú rovnaké množstvo práce[,] alebo ktoré sa môžu vyrobiť (23), nedoplatky, ... ktoré nemožno vyrovnať dovozom[,] alebo vývozom iného tovaru (43). Podobne nie je správne dávať čiarku pred každé *ako* v porovnaní. Napr.: ... hodnota tovaru nie je nič iného[,] ako určitá miera skryštalizovaného (stelesneného) pracovného času (25), štátovky vznikajú z funkcie peňazí[,] ako cirkulačného prostriedku (37). Takýchto prípadov je v knižke veľké množstvo, uviedli sme iba dva hlavné typy.

Napokon by sme chceli upozorniť na niektoré korektorské resp. tlačové chyby: pokrokrovejší (16), za daných ... výrobných podmienkach (23), hodinový *výrobok* miesto *zárobok* (23), miliard (39), konkurenci (42), *dominikal* miesto *dominikál* (52), *organizačné* složenie kapitálu miesto *organické* (106), *Tyrol* miesto *Tirolska* (54), svojím spriemyselneným miesto *-ím* (56), privilegium (56).

Ján Horecký

DROBNOSTI

Záležitosť. — V slovnej zásobe každého jazyka jestvujú slová, ktoré majú celkom všeobecný, neurčitý význam, pretože rozsah ich významu je veľmi široký. Tak v slovenčine napríklad slovo *vec* má síce často i určitý význam, ale aj naopak, niekedy sa blíži slovám bez plného lexikálneho významu. Také výplnkové, „okrúhle" slová sú napr. v ruštine *delo*, v poľštine *sprawa*, v češtine *věc* a *záležitost* ap. Z češtiny prešiel i k nám výraz *záležitosť* ako synonymum slova *vec* s významom trochu určitejším: vec, na ktorej nám záleží, o ktorú sa staráme, ktorá sa nás týka (Váša—Trávníček). Hoci sa *záležitosť* pomerne často používa v hovorovom jazyku i v odborných štýloch spisovného jazyka, najmä v štýle novinárskom (doklady máme zo starých Slovenských pohľadov, J. Kalinčiaka, Národných novín, J. Škultétyho, J. Kvačalu, z Budovateľa atď.), označuje sa v Pravidlách slovenského pravopisu (z r. 1940 a 1949) hviezdičkou. To znamená, že sa naň vzťahuje poznámka (str. 125): „Slová a tvary v úvodzovkách alebo s hviezdičkou sú nesprávne."

Keď skúmame, prečo je *záležitosť* „nesprávne" slovo, zistíme, že u Petra Tvrdého (Slovenský frazeologický slovník s. v.) je len stručná zmienka: „m. záležitosť píš: vec". V Rukoväti spisovnej reči slovenskej (3. vyd., str. 322) Sama Czambla je i krátke odôvodnenie: „Záležitosť je nepotrebne utvorené, a ním vytíska sa slovo vec a z neho idúce idiotizmy slovenského jazyka." Keď ideme ďalej za vecou, ľahko zistíme, že základ týchto poučiek je v starom Bruse jazyka českého (napr. v 3. vyd. z r. 1894 s. v.), kde sa hovorí: „Záležitost, novější slovo, jehož příliš často se užívá; za ně bráti jest slova: věc, práce, příčina, potřeba, dílo." Podobne v Kottovom slovníku, ktorý bol v mnohých veciach prameňom pre P. Tvrdého, uvádzajú sa podľa Brusu tie isté výrazy ako lepšie než záležitosť a k tomu nemecké ekvivalenty: die Angelegenheit, das Interesse. Dnes v českých slovníkoch (napr. u Vášu—Trávníčka) je toto slovo bez brusičských poznámok. Hviezdička pri slove *záležitosť* v našich Pravidlách je teda ohlas českých brusov, ich poučiek, ktoré v češtine už dávno zavrhli. Ani v slovenčine sa ich nemusíme pridržať. Poznámku S. Czambla, že slovo záležitosť je nepotrebne utvorené, treba azda tak rozumieť, že slová ako *dôležitosť, náležitosť, príležitosť* majú oporu v príslušných prídavných menách *dôležitý, náležitý, príležitý.* No proti tomu *záležitosť* má oporu v slovese *záležať na niečom,* ktoré podopiera i významový rozdiel od jeho synonyma *vec,* t. j. záležitosť je vec, na ktorej záleží.

Slovo *záležitosť* je charakteristický príklad, ako sa do našich Pravidiel dostaly k niektorým slovám hviezdičky — zo starých českých brusov. Pri novom vydaní Pravidiel mnohé z hviezdičiek bude treba vynechať. Ako sme ukázali, treba ju vynechať i pri slove *záležitosť.* *E. J.*

Slobodymilovný, či *slobodumilovný*. — Vo Východoslovenskej Pravde z 10. X. 1950 sme čítali tvar „slobodumilovný". Pokladáme ho za nesprávny z týchto dôvodov:

Všetky tzv. nepravé složeniny tohto druhu, t. j. také složeniny, ktoré majú v prvej časti pád substantíva a v druhej časti prídavné meno, vyznačujú sa tým, že substantívum je v genitíve (okrem *bohumilý*). Napr.: *ctihodný, chválihodný, pamätihodný, láskyplný, pomstychtivý, mierumilovný, duchaprázdny, duchamorný, slávybažný, ctibažný, vďakyplný.*

Je zaujímavé, že v genitíve je substantívum aj vtedy, keď sa sloveso, od ktorého je utvorené adjektívum, figurujúce ako druhá časť složeniny, pojí s iným pádom ako s genitívom. Napr.: *pomstychtivý — chcieť pomstu, krvilačný — lačnieť po krvi, mierumilovný — milovať mier.*

Ako vidieť z týchto príkladov, nezachováva sa v složenine pôvodná väzba slovesa. Priamy doklad je konečne v prídavnom mene *mierumilovný*, kde je pri prídavnom mene — *milovný* substantívum v genitíve. Preto nie je správny tvar „slobodumilovný", lež správny je jedine tvar *slobodymilovný*. *epy*

Významný a významový. — Pri korektúrach sa často stretáme s tým, že sadzači pri sadzbe zmenia prídavné meno *významový* na *významný*. To je, pravda, neprípustné, lebo tu ide o dve prídavné mená s rôznym významom, o významovú diferenciáciu odvodzovacích prípon *-ný* a *-ový*. Prídavné meno *významný* je synonymum k „dôležitý, význačný, majúci nejaký, obyčajne veľký, mimoriadny význam". Napr. významná udalosť, významný prejav, významný spisovateľ; významný pohľad. Naproti tomu adjektívum *významový* je lingvistický termín, ktorý znamená „majúci vzťah k významu, súvisiaci s významom, týkajúci sa významu". Napr. významová súvislosť, významová diferenciácia, významové rozlíšenie, významová stránka slova. *—r.*

Chuťový syr. — Jeden z našich čitateľov sa pozastavuje nad označením *blokový syr chuťový*. Domnieva sa, že tu ide o vyjadrenie vlastnosti „chutný", a preto odporúča zmeniť uvedené označenie na „blokový syr chutný". Ale to je nedorozumenie. Pri označení „chuťový syr" nejde o chutnosť, i keď chuťové syry sú skutočne chutné, ale ide o to, že tieto syry majú určitú príchuť čiže chuť (napr. príchuť paprikovú, rascovú a i.), zhotovujú sa s takýmito rozmanitými príchuťami. Označenie *chuťový syr* je celkom bežné práve tak, ako sú bežné odborné termíny *chuťové orgány, chuťové kanálky*. Tvar *chuťový* je správne utvorený, je srozumiteľný a netreba sa nad ním pozastavovať.

Jediné, čo by v duchu súčasnej jazykovej normy bolo možné v pomenovaní „blokový syr chuťový" zmeniť, je slovosled. Obidve prídavné mená by maly byť pred podstatným menom syr, t. j. alebo *blokový chuťový syr* alebo *chuťový blokový syr*. *—r.*

Remíza. — Jeden náš prispievateľ si všimol, že slovo *remíza* vo význame nerozhodný výsledok v športových hrách (vo futbale, hokeji a i.) píšu v novinách často nesprávne s krátkym *i*, teda „remiza". Správne je len písanie *remíza* (s dlhým *í*), ako žiadajú Pravidlá. Toto slovo sa píše s dlhým *í* aj v iných významoch, napr. vo význame „úschovňa vozňov pouličnej elektrickej dráhy vo veľkých mestách". Naproti tomu sloveso *remizovať* „hrať nerozhodne" (v špor-

tovom názvosloví) sa píše (a vyslovuje) s krátkym *i*. Pri mnohých (i keď nie všetkých) slovesách na *-ovať*, odvodených či už od podstatných mien, alebo od slovies, skracuje sa totiž kvantita v slabike, ktorá predchádza pred *-ovať* (kráľ — kraľovať, pán — panovať, práca — pracovať, páliť — spaľovať, krátiť — skracovať a i.). —*r*.

Kubánski kozáci. — V Bratislave sa premieta už mnoho týždňov krásny sovietsky film „Kubánski kozáci". Jeho úspech zachycujú početné plakáty a afiše. Jedna vec zaráža na týchto plakátoch a afišiach. Ich pravopisná stránka. Slovo *„Kubánski"* som čítal v takýchto rozmanitých pravopisných obmenách: *Kubanski, Kubáňski, Kubáňski, Kubánski.*

Tento prípad ukazuje, akú vratkú pôdu má ešte u nás jazyková kultúra, ktorej súčiastkou je aj starostlivosť o pravopis.

Je samozrejmé, že z uvedených štyroch variantov môže byť správny len jeden. Je to podoba *kubánski* (v jednotnom čísle *kubánsky* — s malým začiatočným písmenom, ak nejde o vlastné meno; v názve *Kubánski kozáci* ide o „vlastné meno" filmu, preto sa tu píše veľké začiatočné písmeno). Príslušná rieka a kraj v SSSR sa volá *Kubáň* (v ruskej výslovnosti *Kuboň* s prízvukom na druhej slabike).

Pri odvodzovaní prídavných mien príponou *-ský* (po dlhej slabike *-sky*) od zemepisných (a zpravidla aj iných) mien zachováva sa v slovenčine kvantita slabiky, ktorá bezprostredne predchádza pred odvodzovacou príponou *(Muráň — muránsky, Lány — lánsky, Berlín — berlínsky, Paríž — parížsky)*. Podobne je aj *Kubáň — kubánsky*. Prípona *-sky* je tu krátka podľa rytmického zákona (predchádzajúca slabika je dlhá). Je tu ešte jeden zjav, typický pre slovenčinu: strata mäkkosti pri spoluhláske *ň* pred príponou *-ský (-sky)*. Ten istý zjav sa vyskytuje pravidelne aj v iných prípadoch: *Viedeň — viedenský, Bakoň — bakonský, Poznaň — poznanský; kôň — konský.* —*r*.

Sklizeň — skľudzeň — žatva. — Nahradiť české slovo *sklizeň* vhodným slovenským ekvivalentom už oddávna robí našim poľnohospodárskym pracovníkom ťažkosti. Pokusy o neumelé prepisovanie v podobe *skľudzeň* sa už, pravda, robia veľmi zriedka, ale dosť často sa stretávame s pokusmi prevádzať *sklizeň* do slovenčiny ako *žatvu*. Ani toto však nie je vždy správne a vhodné, pretože české slovo *sklizeň*, ako nás poučuje Příruční slovník jazyka českého, má dva významy: „1. práce spojené se sekáním, vytrháváním, vyoráváním zemědělských plodin a odvážením s polí, 2. sklizené zemědělské plodiny, úroda". Slovenské slovo *žatva* z toho vystihuje iba veľmi malú časť, totiž iba kosenie obilia. Iné slovo, ktoré sa v týchto súvislostiach niekedy vyskytuje, totiž úroda, vystihuje zase len druhý význam a nijako sa nemôže použiť tam, kde ide o zachytenie činnosti, nie výsledku činnosti. Ak sa na toto nedbá, vznikne napr. taký nesmysel, že kríže (obilia) treba pred žatvou nechať na poli, hoci je známe, že kríže sa na poli stavajú práve až *po* žatve.

V novších poľnohospodárskych publikáciách sa za čes. *sklizeň* objavujú termíny *sber* a *svoz*. Slovo *svoz* však vystihuje len druhú časť prvého významu slova *sklizeň*, totiž „práce spojené... s odvážením s polí", čiže tiež nevyhovuje úplne. Termín *sber* má zase tú nevýhodu, že poukazuje iba na sbieranie, teda priamo len na činnosť na poli. Jeho výhodou však je, že sa mu ľahko môže pri-

pisovať aj prenesený význam, v ktorom by bolo zachytené aj odvážanie úrody s poľa. Pre väčšiu názornosť by sa azda mohlo výslovne povedať *sber úrody* (sber úrody zemiakov, repy, kapusty). *Hý*

Písanie adries (Dr. E. N. v Bratislave). — Je všeobecne zaužívaný zvyk, hoci nikde výslovne nepredpísaný, že sa medzi jednotlivými údajmi v adrese kladie čiarka a prípadne na koniec adresy aj bodka. Teda čiarka je za menom adresáta, za označením jeho povolania a napokon aj za určením jeho bydliska. Nazdávame sa, že tento spôsob pochádza ešte z tých čias, keď sa adresy písavaly v treťom páde, teda asi takto: *Veľacteném pánu Jozefovi Veselému, krajčírskemu pomocníkovi, v Trenčíne, na Štúrovej ulici č. 8.* Dnes pokladáme takéto znenie adresy za menej vhodné a nepraktické. Preto sa všetky údaje píšu v prvom páde. Tak to konečne ustaľujú aj Československé normy 1409—1949 (ako nás veľmi vhodne upozorňuje p. Dr. E. N.). A práve preto pokladáme za správne aj ďalšie ustanovenia týchto noriem, že totiž medzi jednotlivými údajmi sa nepíšu nijaké interpunkčné znamienka. Nie je totiž potrebné už preto, že každý z týchto údajov už svojím umiestením, resp. grafickým riešením vždy na novom riadku naznačuje, že ide o nový, pomerne samostatný celok. Je to podobný prípad, ako keď za nadpismi alebo aj za celými vetami, vysádzanými na plakátoch veľkými písmenami, nie je bodka alebo čiarka. Tú istú úlohu, totiž graficky vyznačovať oddelené celky, ktorú má v adrese čiarka, celkom dobre a pritom oveľa hospodárnejšie zastane umiestenie týchto oddelených celkov na osobitný riadok.

Pritom otázka, či majú byť všetky údaje v adrese v rovnakej vzdialenosti od ľavého okraja, ako predpisujú uvedené normy, alebo či má byť miestny údaj v pravom dolnom rohu, ako predpisuje Poštový poriadok v § 15 A 3, je s jazykového hľadiska celkom ľahostajná.

Napokon ešte upozorňujeme, že je veľmi výhodné (a Poštový poriadok to dokonca vyžaduje) písať meno adresáta paličkovým písmom. Týmto paličkovým písmom treba rozumieť (ako nám povedali na Oblastnom riaditeľstve čs. pošty) veľké tlačené písmená, teda napr. VESELÝ, STRUHÁR a pod. *Hý*

Zavarovačka, či zaváračka? — V domácnostiach popri trochu vulgárnom slove „tégliky" používajú sa všeobecne *fľaše* alebo *poháre na zavárania, patentné fľaše, poháre.* V snahe tvoriť domácu terminológiu stretávame sa najnovšie v novinách, vo výkladných skriniach obchodov so sklom a porcelánom i na reklamných oznamoch v kine s termínom *zavarovačky*, zriekda *zaváračky.*

Zaváračka je deverbatívum nie novo utvorené, ale používa sa teraz v novom význame. V hovorovom jazyku slovo *zaváračka, zaváračky* označuje činnosť „zavárania" a v prenesenom smysle aj „čas, obdobie zavárania". Rovnako dobre môže označovať osobu, ktorá zavára. Tvorenie slova *zaváračka* je obvyklé a má dosť paralel v podobných významoch: *oberať — oberačka, látať — látačka* a pod. Príponou *-(a)čka* tvoria sa však i mená nástroja, prostriedku na vykonávanie činnosti, vyjadrenej slovesom. Od slovesa *naberať* máme *naberačka,* od *prať* — (elektrická) *pračka*, od *kresať — kresačka* a pod. Je preto možné utvoriť od

slovesa *zavárať* slovo *zavárička* ako názov pre nádobu, do ktorej sa zavárané ovocie ukladá.

Podoba *zavarovačka* súvisí so slovesom *zavarovať*. V slovenčine táto podoba nie je opakovacím slovesom od *zavariť*, lebo máme *zavárať*, tvorené zdĺžením kmeňa (podobne *ohovoriť* — *ohovárať*, *zhasiť* — *zhášať*), ale *zavarovať* je dokonavým slovesom od *varovať* a znamená „chvíľku popestovať, strážiť (napr. dieťa)". Slovo *zavarovačka* dostáva sa k nám z češtiny, kde sa utvorilo organicky od tvaru *zavařovati*, *zavařiti*. Jeho mechanické prevzatie napomáhajú iné slovenské deverbatíva na *-ovačka (lyžovačka, tancovačka)*, tvorené náležite od slovies na *-ovať*. V slovenčine názov *zavarovačka* je neústrojný a nejasný; na pomenovanie nádoby na zaváranie máme názov *zavárička*. *mam*

Stavar — *stavár*. — V časopise Borba sme čítali tvar *stavar*, ktorým sa označujú poslucháči stavebného inžinierstva. Užívanie krátkeho sufixu *-ar* nie je tu správne. Pri tvorení substantív, ktoré sú menami zamestnania, používa sa sufix *-ár (stolár, rybár...)*, a to nielen pri odvodzovaní od substantív *(stôl — stolár, ryba — rybár, poviedka — poviedkár...* — sú to tzv. denominatíva), ale aj od slovies (*písať — písár, piecť — pekár...* — to sú deverbatíva). Správne preto má byť *stavár*. V takejto podobe sa toto slovo skutočne používa medzi študentmi. Je to výraz, ktorý patrí do študentského slangu (podobne ako napr. *lesár, strojár, elektrikár)*. Do bežného spisovného úzu tieto slová nepatria.

L. D.

Krokodil — *krokodíl*. — V Pravidlách je slovo *krokodil* uvedené s krátkym *i*. Je to asi pozostatok z čias, keď sa v písme neoznačovala, aspoň nie dôsledne, kvantita cudzích slov. Dnes v slovenčine vyslovujeme slovo *krokodíl* zpravidla s dlhým *í* a dosť často sa tak aj píše. Zaznamenali sme si niekoľko dokladov: V niekoľkých dňoch nemecký *krokodíl* vrhol sa na Holandsko (Nedeľa II, 1949, 36 6b). Či tam nemôžem mať aj *krokodíla...?* (Život IV, 1949, 27, 20b). ...vynorilo sa niekoľko ...brazílskych *krokodílov* (P. Suchanský, Zelené peklo, Bratislava 1940, 34). ...hodiť previnivšiu sa otrokyňu *krokodílom* (S. Asch, Apoštol, prel. Z. Kubišová-Dovalová, Bratislava 1949, 647). Hovorí starý *krokodíl* (Slovenský rozhlas 5, 1044, 960).

V novom vydaní Pravidiel malo by byť teda slovo *krokodíl* uvedené s dlhým *í*. *L. D.*

Rediguje Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. Zodpovedný zástupca Dr. Štefan Peciar. — Vydáva Štátne nakladateľstvo v Bratislave starostlivosťou Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení. — Tlačí Neografia, národný podnik v Turčianskom Sv. Martine. — Novinové výplatné povolené čís. 6156-Ba2-1950. Dozerací poštový úrad Bratislava 2. — Toto číslo vyšlo v novembri 1950.